МГП залишається безальтернативним міжнародно-правовим інструментом захисту жертв війни, мінімізації її наслідків, обмеження методів та засобів її ведення. До Женевських конвенцій, що лежать в основі МГП, приєдналися майже всі країни світу. Порушення норм Конвенцій мало б ставити державу поза межею цивілізованої спільноти, а дії порушників кваліфікуватися як міжнародні злочини, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду.

Натомість РФ вчиняє воєнні злочини в Україні та уникає відповідальності за це. Саме через безкарність дій російського військово-політичного керівництва 2024 рік відзначений стрімким зростанням фактів позасудових страт українських військовополонених[1], збільшенням кількості жертв серед цивільного населення, масштабів воєнних атак на цивільну, зокрема критичну інфраструктуру. Вище військово-політичне керівництво РФ неодноразово робило заяви, якими легітимізують знищення цивільних на території України та удари по об'єктах інфраструктури українських міст, і які можуть бути розцінені як заклики до геноциду українців. Такі наративи активно транслюються через пропагандистські ресурси та користувачів соцмереж з обширною аудиторією підписників[2].

Відсутність на третьому році повномасштабного вторгнення дієвої міжнародно-правової реакції на злочини агресора проти людяності призвела до того, що світ фактично погоджується із «нормами Московських конвенцій»[3], які застосовуються до українців: позасудові страти, насильницькі зникнення, тортури та насильство, жахливі умови утримання позбавлених свободи, незаконне кримінальне переслідування, суди над військовополоненими, депортація та незаконне переміщення, призов військовополонених, відмова у медичній допомозі та інші порушення норм МГП щодо захищених категорій осіб.

Масштабність та системність скоєння агресором воєнних злочинів підтверджуються інформацією Офісу Генерального прокурора: станом на грудень 2024 року правоохоронними органами України зареєстровано понад 146 тис. кримінальних правопорушень за ознаками злочину, передбаченого статтею 438 КК України («Воєнні злочини»).

На цьому тлі постає питання ефективності діяльності МКЧХ, який має потужний мандат, зумовлений Женевськими конвенціями 1949 року, додатковими протоколами, а також власним статутом організації. Це дозволяє вирішувати широкий спектр гуманітарних питань, зокрема забезпечувати допомогу та захист людям, які постраждали внаслідок збройних конфліктів, стихійних лих чи інших надзвичайних ситуацій. Ця робота вагома, і працівники Червоного Хреста ефективно виконують її. Також Служба розшуку організації активно співпрацює з рідними зниклих безвісти та полонених громадян України.

Водночас у контексті міжнародного збройного конфлікту МКЧХ наділений правом здійснювати діяльність для захисту військовополонених і для полегшення їхнього становища. Проте на території РФ організація недостатньо наполегливо реалізує свій мандат, посилаючись на відсутність згоди російської сторони на відвідування та свій нейтральний статус.

При цьому МКЧХ не озвучує причини неспроможності належним чином захистити українських полонених від свавілля російської влади. Замовчування МКЧХ фактів порушення норм МГП з боку РФ надає агресору підстави для маніпуляцій та створює умови для вчинення нових злочинів.

Так, відповідно до Доповіді Генерального Секретаря ООН «Діти та збройні конфлікти», підтверджено 44 випадки відмови в гуманітарному доступі з боку російських збройних сил та пов'язаних з ними збройними групами[4].

3.1. Поводження з українськими військовополоненими

РФ продовжує системно порушувати права українських військовополонених. Ситуація ускладнюється її відмовою у доступі міжнародним та гуманітарним організаціям до осіб, утримуваних в установах на ТОТ України та в РФ.

Процес повернення військовополонених відбувається в умовах штучного супротиву й постійного пропагандистського тиску з російської сторони й дискредитації зусиль України у цьому напрямі.

Москва відкидає можливість обміну у форматі «всіх на всіх», гальмує діалог щодо репатріації найуразливіших категорій військовополонених, а також свідомо порушує норми МГП (створила нелюдські умови утримання українських військовополонених, системно застосовує тортури й катування, що призводить до каліцтва та смертей бранців).

Характерною ознакою останнього часу стало різке збільшення свавільних страт українських військовополонених, що є прямим наслідком безкарності Росії за здійснені нею масові воєнні злочини й спрямовано на залякування українців.

3.1.1. Страти українських військовополонених

Серед тяжких злочинів, які скоює РФ, є позасудові страти українських військовополонених, які склали зброю. Фото та відео з розправами над полоненими військові армії РФ поширюють через соцмережі для залякування українських військових та впливу на українське суспільство.

Позасудові страти українських військовополонених, які склали зброю, є порушенням норми статті 13 ЖК III та мінімального гуманітарного стандарту в поводженні з жертвами війни, визначеного у спільній статті 3 Женевських конвенцій I-IV.

Згідно з пунктом 3 (e) статті 85 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року, вчинення навмисного нападу на особу, яка припинила участь у воєнних діях, що стало причиною її смерті або серйозного тілесного пошкодження чи шкоди здоров'ю, розглядається як серйозне порушення Протоколу.

Ці дії також кваліфікуються як воєнний злочин відповідно до підпункту b (vi) пункту 2 статті 8 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду[5].

У 2024 році кількість страт російськими військовими українських військовополонених кратно зросла: із 57 випадків, зареєстрованих з початку повномасштабного вторгнення, 41 страту українських військовополонених було зафіксовано у 2024 році[6], при цьому лише протягом

жовтня та листопада 2024 року була отримана інформація щодо 13 страт полонених[7]. За інформацією Офісу Генерального прокурора, станом на грудень 2024 року правоохоронними органами України здійснювалося досудове розслідування у 57 кримінальних справах за фактами вбивства понад 180 українських військовополонених.

Наразі до суду скеровано три обвинувальні акти щодо російських військовослужбовців, обвинувачених у страті полонених. У 2024 році суди Чернігівської області винесли два заочні вироки про довічне позбавлення волі для росіян, які у березні 2022 року вбили полонених українців під час окупації сіл Слобода й Лукашівка[8].

Одним з найбільш кричущих випадків умисних дій, направлених на завдання шкоди життю і здоров'ю українських військовополонених, є підрив приміщення з бранцями в колишній виправній колонії № 120 в смт Оленівка на ТОТ Донецької області в ніч з 28 на 29 липня 2022 року.

Слідчими Головного слідчого управління СБУ за процесуального керівництва Офісу Генерального прокурора здійснюється досудове розслідування за фактом атаки на військовополонених. В результаті вибухів та пожежі в колонії одразу загинуло не менше 41 та отримали поранення різного ступеня тяжкості понад 145 українських військовослужбовців. Ще 9 осіб загинули внаслідок несвоєчасного та неналежного надання медичної допомоги.

Попри те, що українські військовополонені перебувають під захистом Женевської конвенції, окупанти не допустили міжнародні організації до огляду місця події. Натомість вони намагалися знищити та приховати сліди злочину.

27.07.2024 року за результатами розслідування начальнику Оленівської виправної колонії та його першому заступнику було повідомлено про підозру у жорстокому поводженні з військовополоненими, поєднаному з умисним вбивством, вчиненому за попередньою змовою групою осіб, тобто у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 28, частиною 2 статті 438 КК України[9]. Досудове розслідування у кримінальному провадженні триває.

3.1.2.Тортури та катування

Серед основних вимог Женевських конвенцій є дотримання основоположних прав людини: гуманне поводження з військовополоненими, забезпечення їх права на життя, заборона насилля над життям та особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстокого поводження й тортур, захоплення заручників; наруги над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження тощо. Військовополонені завжди повинні бути захищеними, зокрема від актів насилля (статті 3, 13, 20, 46 ЖК III).

Натомість практично усі звільнені з полону українські військовополонені повідомляють про застосування до них тортур, систематичні знущання, надзвичайно жорстоке й агресивне ставлення, нелюдські умови утримання тощо. Звільнені з полону, і жінки, і чоловіки, повідомляють про факти сексуального насильства та заходи психологічного впливу.

За заявою глави Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, катування широко поширені та регулярні в російських установах: понад 95% українських військовополонених

зазнали тортур[10].

За даними Офісу Генерального Прокурора України, з 24 лютого 2022 року правоохоронні органи України зареєстрували понад 1720 кримінальних правопорушень за фактами катування або жорстокого поводження з українськими військовополоненими та цивільними особами. Потерпілими від тортур і нелюдського поводження вже визнано понад 3 800 цивільних і понад 2 200 військовополонених[11].

Катування здебільшого застосовувалися з метою змусити зізнатися у вчиненні злочинів щодо цивільного населення (обстріли, мародерство, згвалтування).

Найпоширеніші методи включали жорстоке побиття, удари електричним струмом, удушення, тривале перебування в стресових позах, надмірні фізичні навантаження, позбавлення сну, імітацію розстрілу, погрози жорстоким насильством щодо військовополонених або їхніх сімей, а також приниження. У багатьох випадках порушники використовували такі інструменти, як електрошокери, військові телефони, кийки, пластикові труби, киянки, зброю, плоскогубці та ножі для вчинення цих дій, цькування собаками тощо. Також опитані часто згадували про різні форми сексуального насильства під час полону. Згідно з висновками УВКПЛ, російська влада систематично й широкомасштабно піддає українських військовополонених катуванню, жорстокому поводженню та утримує їх у нелюдських умовах[12].

До Уповноваженого надійшло звернення дочки військовополоненого К., який утримується в одній з колоній на території РФ з 2022 року та перебування якого в полоні підтверджене МКЧХ.

Зі слів заявниці, наприкінці 2022 року їй стало відомо, що через патріотичні татуювання на тілі її батько піддається постійним тортурам. Після численних катувань у полоненого відмовили ноги та він втратив здатність самостійно пересуватися.

У 2024 році заявниці стало відомо, що під час знущань батькові розтрощили колінний суглоб, а за деякий час у військового стався інсульт. Щодо військовослужбовця К., інших тяжко хворих та поранених військовополонених та неналежне поводження з ними неодноразово була поінформована російська сторона, з вимогами вжити заходів щодо забезпечення прав військовополонених та їх безумовної репатріації відповідно до статей 109-113 ЖК III.

Водночас інформація про випадки страт, застосування тортур та інших порушень норм МГП залежно від ситуації крім національних правоохоронних органів передається Секретаріатом Уповноваженого до Моніторингової місії ООН, Міжнародного комітету Червоного Хреста, Комітету ООН проти катувань, Комітету з прав людини ООН, національним інституціям з прав людини тощо, для фіксації цього факту у звітах, ініціювання розслідування, пошуку та покарання винних у скоєних злочинах осіб.

У Доповіді, яка представлена у рамках 55-ї сесії Ради ООН з прав людини у березні 2024 року, незалежна міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні підтвердила новими доказами попередні висновки про те, що катування, які застосовує до військовополонених та незаконно затриманих цивільних осіб російська влада в Україні та РФ, є широко поширеними та систематичними[13]. А вже у Доповіді, що була представлена у жовтні 2024 року в рамках

79-ї сесії ГА ООН, спираючись на результати роботи, Комісія вперше зробила висновок, що катування, які РФ масово і систематично вчиняє стосовно українських військовополонених і незаконно затриманих цивільних осіб, є злочином проти людяності за міжнародним правом[14].

3.1.3. Неналежні умови утримання в полоні

Положеннями ЖК III регулюється порядок створення та функціонування таборів для військовополонених[15]. Зокрема стаття 23 визначає необхідність тримання полонених у районах, убезпечених від вогню із зони боїв, а стаття 25 Конвенції передбачає розміщення військовополонених в умовах, співставними з умовами розквартирування військ держави, що тримає в полоні, та не повинні бути шкідливими для здоров'я утримуваних. При цьому мають бути враховані звички та звичаї бранців.

Проте всупереч нормам Женевської конвенції РФ не створила спеціальних таборів, і українські військовополонені переважно утримуються в установах пенітенціарної системи РФ як ув’язнені особи. У більшості таких закладів умови утримання можна кваліфікувати як катування.

Станом на червень 2024 було встановлено 186 місць тримання українських військовополонених і 29 місць, де катують та жорстоко поводяться з військовими та цивільними полоненими[16].

У місцях утримання поширені систематичні катування та жорстоке поводження, що супроводжують полонених на всіх етапах упродовж усього часу перебування у полоні, наприклад під час переміщення, прибуття до місць інтернування (так звана «прийомка»), допитів, обшуків, перевірок або відвідування лазні. Практикуються покарання за будь-які дрібні або вигадані порушення[17].

Реалізація права військовополонених на зв’язок із зовнішнім світом, гарантованого статтями 69-77 ЖК III або заборонена, або суттєво обмежена. З опитаних УВКПЛ українських військовополонених лише кожний десятий одержав дозвіл надати інформацію своїм родинам про своє місцезнаходження[18].

Відсутність належно облаштованих таборів для утримання військовополонених та суворо регламентований доступ представників МКЧХ до місць утримання громадян України в місцях утримання, що унеможливлює належний моніторинг за забезпеченням належного поводження з полоненими, мають наслідком численні порушення їхніх основних прав.

Внаслідок низькокалорійного неякісного харчування полонені втрачають вагу, загострюються хронічні захворювання. Є випадки втрати до 40–50 кг ваги однією людиною за місяці перебування в неволі. Бранці утримуються в антисанітарних умовах, у переповнених камерах, їх позбавляють сну, ізолюють у темряві, примушують тривалий час залишатися без руху або навпаки здійснювати надмірні фізичні навантаження тощо. Є повідомлення про випадки, коли полонених у спідньому одязі тривалий час утримували на морозі.

Водночас як інструмент завдання додаткових страждань полонених адміністрації та виконавці російських установ використовують обмеження доступу до медичної допомоги.

Існує практика у російських СІЗО та колоніях застосовувати електрошок до бранця, який звертається за медичною допомогою. Водночас є повідомлення про навмисне утримання полонених разом з хворими на інфекційні хвороби (гепатит, туберкульоз, COVID тощо).

З 24 лютого 2022 до кінця жовтня 2024 року в Україну повернули тіла 184 українців, які загинули в полоні. Серед них 169 військових і 15 цивільних[19].

За повідомленням керівника відділу судово-медичної експертизи трупів бюро СМЕ, «на 80% тіл, які повернуті із СІЗО, в'язниць і так далі, ми знаходимо ознаки тортур. Тортури — це застосування фізичної сили, застосування певних знарядь, які, наприклад, проводять електричний струм, та навіть позбавлення людини життєво необхідних потреб, як-от їжа та медична допомога»[20].

3.1.4. Суди над військовополоненими

Умисне позбавлення військовополонених права на справедливий і звичайний суд — це чергове грубе порушення Російською Федерацією норм Женевських конвенцій[21]. МГП чітко визначає принципи, що регулюють участь військовослужбовців у міжнародному збройному конфлікті. Ключовим з них є принцип ***імунітету комбатанта***, закріплений у статті 43 Додаткового протоколу I до ЖК, згідно з яким особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті (крім медичного і духовного персоналу), є комбатантами, тобто мають право брати безпосередню участь у воєнних діях[22].

Натомість влада РФ використовує судову систему для спроб легалізувати власні воєнні злочини, представляючи українських захисників як «терористів» чи «найманців». Виконавці судової системи РФ приймають рішення, що суперечать основам права та юридичній логіці[23], перетворюючи судовий процес на інструмент пропаганди, шантажу та залякування.

Як приклад — сфабриковані кримінальні справи над захисниками Маріуполя, діючих військовослужбовців Збройних сил та Національної гвардії України, яких звинувачують в «організації діяльності та участі в терористичній організації» або у «поваленні конституційного ладу», відмовляючи їм у захисті та поводженні, які належать полоненим комбатантам.

Всупереч нормам статей 13 та 99 ЖК III, статті 75 Першого Додаткового протоколу до Женевських конвенцій[24], виконавці слідчих органів РФ систематично застосовують катування та психологічний тиск до українських військових, для примушування до свідчення проти себе та визнання себе винним у діях, в яких їх обвинувачують; засоби захисту мають формальний характер, а на упередженість судів вказують зокрема ігнорування доказів, що надаються обвинуваченими, та максимальні санкції при призначенні їм покарання.

У березні 2024 року у підконтрольному РФ Донецьку «на підставі доказів, зібраних слідчими органами СК Росії, Верховним Судом ДНР» винесено «вироки» десятьом військовослужбовцям військової частини 3057 НГУ[25].

Зокрема «слідством та судом» встановлено, що нібито «з 25 лютого по 19 березня 2022 року військовослужбовці провели обстріли з гаубиці Д-30 житлових будинків і об'єктів цивільної інфраструктури у передмісті Маріуполя, здійснивши не менше 500 пострілів». За версією

сторони обвинувачення, цивільні громадяни не постраждали, проте нібито були пошкоджені п'ять домогосподарств та завдано шкоди їх власникам у 3 млн російських рублів.

У «вироку» були змішані звинувачення як у воєнних, так і в загальнокримінальних злочинах. Військовополонені були «визнані винними у жорстокому поводженні з цивільним населенням, застосуванні у збройному конфлікті заборонених засобів і методів, замаху на вбивство двох і більше осіб, скоєному групою осіб загальнонебезпечним способом, за мотивами ідеологічної та політичної ненависті та свідомому пошкодженні чужого майна загальнонебезпечним способом», та їм призначено покарання у вигляді 26 та 27 років ув'язнення в колонії суворого режиму[26].

Посадові особи держави-агресора визнають поширену практику засудження українських військовослужбовців. Під час свого перебування в окупованому Луганську голова слідчого комітету РФ Олександр Бастрикін заявив, що станом на кінець жовтня 2024 року 438 військовослужбовців ЗСУ судили в РФ, а 58 людей отримали вироки у вигляді довічного позбавлення волі[27]. За повідомленням першого заступника голови слідчого комітету РФ Едуарда Кабурнєєва, станом на грудень 2024 року до суду скеровані провадження щодо 536 осіб, з яких 59 засуджені до довічного позбавлення волі[28].

Факти засудження також підтверджені розслідуваннями українських правоохоронців. За інформацією ОГП, судами в РФ та на ТОТ України винесено вироки не менш ніж 311 військовополоненим, з яких 251 особу засудили в незаконному верховному суді в окупованому Донецьку, 47 — у Луганську, а 13 — у Південному окружному військовому суді РФ (м. Ростов-на-Дону)[29].

Державні органи України та Секретаріат Уповноваженого працюють над механізмами повернення та захисту прав військовополонених, засуджених РФ, і реалізують такі механізми. З 2022 року спільними зусиллями вдалося звільнити з полону понад 100 осіб, які були засуджені та перебували під слідством у РФ[30].

3.2. Порушення норм МГП щодо цивільного населення на ТОТ України

У 2024 році РФ продовжила практику масових порушень норм міжнародного гуманітарного права. Окупаційна влада застосовує примусову паспортизацію, конфіскує майно громадян, проводить незаконні арешти. Системні репресії, обмеження свобод і придушення української культури створюють критичну гуманітарну ситуацію, яка загрожує життю та безпеці мирних жителів. Такі дії є грубим порушенням Женевських конвенцій і кваліфікуються як воєнні злочини, за які винні особи рано чи пізно мають постати перед міжнародним правосуддям.

Найменш захищеною групою в умовах війни є цивільне населення. Системні та безкарні порушення РФ прав цивільних громадян на окупованій території та інших захищених під час війни категорій створюють небезпечні прецеденти для інших держав та загрожують світовому

правопорядку. Реальне відображення такої практики втілюється у відвертому ігноруванні та порушенні норм та вимог МГП, зокрема Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни *(ЖК IV)*.

Важливо зауважити, що у червні 2024 року ЄСПЛ оголосив рішення у справі «Україна проти Росії (щодо Криму)»[31], в якому вперше суд визнав РФ відповідальною за політику масштабних і систематичних порушень прав і свобод людини на ТОТ АР Крим та м. Севастополя. Вивчивши докази у цій справі ЄСПЛ одноголосно визнав Росію винною у порушенні низки основоположних статей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод[32], зокрема у порушенні права на справедливий суд. ЄСПЛ одноголосно визнав, що застосування російського законодавства у Криму порушує Європейську Конвенцію з прав людини у світлі МГП, внаслідок чого суди в Криму не можуть вважатися створеними відповідно до закону.

Водночас, переважна більшість порушень обумовлена зусиллями РФ підкорити місцеве населення та зміцнити свій контроль над захопленими українськими територіями. У 2024 році на ТОТ України не припинялися порушення фундаментальних прав людини[33]. Окупаційна влада РФ продовжує практику насильницьких зникнень, незаконного позбавлення волі, катувань, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання, систематично порушували право на свободу й особисту недоторканність.

3.2.1. Насильницькі зникнення та незаконне позбавлення свободи.

Незмінно складним залишається протидія практиці насильницьких зникнень цивільних осіб на ТОТ України, їх незаконним переміщенням та утриманням у місцях несвободи на окупованій території України та в РФ. Заборона насильницького зникнення, зокрема арешту, затримання, викрадення чи позбавлення волі в будь-якій іншій формі, закріплена у міжнародних угодах, учасниками яких у тому числі є Україна та РФ. Стаття 147 ЖК IV відносить нелегальне ув'язнення особи, що перебуває під захистом, до серйозних порушень конвенції, а стаття 8 Римського статуту трактує незаконне затримання та захоплення заручників як воєнний злочин.

Були свавільно захоплені та заарештовані представники органів місцевого самоврядування, громадські активісти, волонтери, журналісти тощо. Найчастіше причини незаконного позбавлення свободи були пов'язані із підозрою у підтримці ЗСУ, запереченні російської «спеціальної військової операції», співпраці з українськими спецслужбами. Невибіркові напади та насильницькі зникнення супроводжуються катуваннями та переважно завершуються судовими процесами з надмірно жорстокими вироками.

Наприкінці 2024 року до Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини звернулась громадянка України в інтересах сестри, громадянки України К., яка була незаконно затримана на ТОТ Кримського півострова. До Криму К., яка проживала за кордоном, прибула в червні 2024 на похорон матері. Під час незаконного затримання українки працівниками ФСБ за місцем проживання було проведено обшук і були вилучені документи, засоби зв'язку, банківські картки тощо.

Понад три місяці К. без офіційних звинувачень утримувалася у підвальному приміщенні з зафарбованими вікнами, позбавлена особистих речей, медичної допомоги, засобів гігієни,

належного харчування тощо. До неї постійно застосовувалися заходи психологічного та фізичного тиску з вимогою визнати провину у важкому злочині. Через таке поводження жінка суттєво втратила вагу. Разом з К. утримувалися інші українці, деякі з яких з часом не повертались до камери після допитів.

У жовтні 2024 К. звинуватили за статтею 275 КК РФ («Державна зрада») за підтримку ЗСУ. Згідно з інформацією у ЗМІ, приводом для арешту стало придбання NFT-марок із проукраїнським змістом. Після набуття процесуального статусу, К. перевели до СІЗО № 1 у м. Сімферополь. Клопотання, подані адвокатом, судом відхилялися. Триває розгляд справи у суді.

Подальші заходи щодо звільнення та повернення громадянки в Україну здійснюються в рамках функціонування Робочої групи при Координаційному штабі з питань поводження з військовополоненими.

Упродовж 2024 року Місія незалежних експертів московського механізму ОБСЄ продовжувала документувати випадки свавільних затримань, катувань, зокрема сексуального насильства, та насильницьких зникнень цивільних осіб на окупованій території. Відповідно до висновків за результатами роботи Місії, переважна більшість випадків затримання цивільних українців Російською Федерацією не відповідає законним підставам для тримання під вартою, передбаченим МГП та МППЛ, або відбулася з порушенням процесуальних гарантій.

Окремого розгляду потребує проблема порушення прав цивільних осіб у місцях утримання на ТОТ України та в РФ, серед яких: жорстоке поводження, умисне заподіяння страждань або шкоди здоров'ю, тортури / катування, умисні вбивства і позасудові страти тощо. В умовах окупації насилля над життям й особистістю стають одним з інструментів системних репресій цивільного населення задля придушення будь-яких форм спротиву. В такому контексті дії окупантів кваліфікуються також як злочини проти людяності.

Дії окупантів мають масовий характер і носять ознаки систематичної, послідовної поведінки, спрямованої саме на цивільне населення України, та мають ознаки воєнних злочинів, вчинених зокрема військовослужбовцями збройних сил РФ або представниками окупаційної влади РФ[34]. Випадки, задокументовані УВКПЛ[35], показали, що цивільні ув’язнені зазнавали смерті під час ув’язнення, тортур і жорстокого поводження. Також від звільнених цивільних надходили скарги на неналежну медичну допомогу в місцях несвободи.

Упродовж 2024 року слідчими Національної поліції України розпочато кримінальні провадження за фактами зникнення безвісти внаслідок російської агресії 1769 цивільних осіб та за фактами насильницького зникнення й незаконного позбавлення волі 204 цивільних осіб. Також за вказаний період до територіальних підрозділів НПУ надійшло 416 повідомлень про факти катування (тортури) та жорстокого поводження з цивільними особами, незаконно позбавленими свободи на окупованій території Харківської, Донецької, Запорізької, Херсонської областей, АР Крим та у в’язниці м. Таганрог, РФ.

Відносно незаконно затриманих на ТОТ України цивільних осіб відбуваються судові процеси. Незаконно засуджені на тимчасово окупованій РФ території осіб етапують до РФ до пенітенціарних закладів.

Схожа ситуація відбувається на всіх ТОТ України, де окупаційні «суди» незаконно

засуджують громадян України за «шпигунство» та «державну зраду». Зокрема таким чином на зазначених територіях були незаконно засуджені троє громадян-працівників ОБСЄ, попри те, що особи, які працюють за міжнародним мандатом, включаючи співробітників ОБСЄ, не повинні зазнавати арештів, переслідувань чи затримань за виконання своїх обов'язків.

Так, в липні 2024 р. стало відомо, що на території так званої «ДНР» під час «судового розгляду» засудили за «шпигунство» до 14 років ув'язнення співробітника ОБСЄ Вадима Голду. Йому «інкримінували» виконання «розвідувального завдання в інтересах іноземної розвідки» під час перебування у 2021 році на території так званої «ДНР». Голда нібито збирав дані про об'єкти промисловості, «по яких згодом завдавалися ракетні удари». Так званий «суд» також «конфіскував» 43 броньовані автомобілі марки Toyota моделі Land Cruiser 200, які співробітники СММ ОБСЄ використовували на Донбасі[36].

Також у 2024 році окупаційний «обласний суд» на ТОТ Запорізької області засудив громадян України Олександра Жукова, Сергія Попова до 12 років та Сергія Коржа (інженер Запорізької АЕС) до 13 років колонії суворого режиму. Українців звинуватили у нібито «шпигунській» діяльності, що полягала у зборі інформації про російські окупаційні війська на території міст Мелітополя та Енергодара і Якимівського р-ну Запорізької обл. для подальшої передачі ГУР МОУ. Окупанти вважають, що «надалі ця інформація могла бути використана для нанесення вогневого ураження за місцем дислокації ЗС РФ». [37]

За даними Представництва Президента України в АР Крим, тільки по широко поширеній серед кримінальних справ в ТОТ АР Крим статті 280 КК РФ (публічні заклики до екстремізму) відомо близько 75 випадків переслідувань, з яких щонайменше в 62 винесено обвинувальні вироки[38].

3.2.2. Переслідування через професійну діяльність, активну громадську позицію, релігійні погляди

У 2024 році продовжилися утиски окупаційною владою РФ громадян України через їхню професійну діяльність, активну громадську позицію, релігійні погляди тощо.

Вже понад десять років фіксуються випадки переслідувань людей за релігійні переконання. Релігійні діячі та священнослужителі часто стають мішенями для Росії через українську мову, приналежність до конфесій, які не визнаються та переслідуються російською владою, чи будь-який інший вираз української ідентичності.

З початку повномасштабного вторгнення щонайменше 50 священнослужителів або релігійних лідерів різних конфесій російські солдати вбили[39] або взяли в полон. Нападу зазнають духовенство православних релігійних об'єднань, протестантських, юдейської, греко- та римо-католицької, мусульманської громад, а також інших конфесій.

Випадки свавільних затримань, катувань і жорстокого поводження, а також спроби російської окупаційної влади обмежити свободу вираження поглядів і свободу релігії та переконань підтверджуються висновками міжнародних експертів[40].

Священник храму Успіння Пресвятої Богородиці Бердянської єпархії УПЦ (м. Токмак Запорізької області) протоієрей Максімов Костянтин В'ячеславович у травні 2023 року в районі

КПП «Чонгар» (Херсонська обл.) був затриманий російськими силовиками при спробі виїхати з ТОТ АР Крим. З серпня 2024 р. за рішенням т. зв. «Запорізького обласного суду» (м. Мелітополь Запорізької обл.) відбуває покарання у вигляді позбавлення волі строком на 14 років у колонії суворого режиму за звинуваченням у скоєнні злочину за статтею 276 КК РФ («Шпигунство»).

За час повномасштабного вторгнення Росія скоїла понад 600 злочинів проти журналістів та працівників медіа в Україні, серед яких — незаконні затримання та викрадення[41]. Від початку повномасштабного вторгнення окупанти вбили щонайменше 108 медійників[42]; 25 журналістів наразі незаконно утримуються окупантами в неволі.

Кримськотатарський громадянський журналіст та активіст Осман Аріфмеметов був затриманий у березні 2019 року в Ростовській області, куди виїхав для висвітлення «судових процесів» над незаконно затриманими кримськими політичними в'язнями. У листопаді 2022 року журналіст був визнаний Південним окружним військовим судом винними «у терористичній діяльності та спробі захоплення влади» та засуджений до 14 років позбавлення свободи. Цей вирок міжнародна спільнота розглядає як політично мотивований[43].

Наразі засуджений, ймовірно, перебуває у в'язниці міста Мінусинськ Красноярського краю РФ. За інформацією, що стала відомою українським правозахисникам, до раціону мусульман у закладах пенітенціарної системи РФ навмисно включають продукти, небажані для вживання згідно з їхніми релігійними приписами, що створює передумови для голодування в'язнів.

Зокрема щодо Османа Аріфмеметова одержана інформація про суворі умови його утримання. Ймовірно, внаслідок поводження та відсутності повноцінного харчування в'язень втратив 22 кг ваги, та в нього загострилися хвороби хребта та внутрішніх органів. Необхідні узгоджені ліки адміністрація установи дозволила отримувати у відправленнях від рідних[44].

3.2.3. Депортація та "фільтрація"

Масштабним цинічним порушенням МГП з боку РФ залишається примусова депортація громадян України з ТОТ на територію РФ. Примусові індивідуальні чи масові переселення або депортація осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні, заборонені ЖК IV.

Під приводом евакуації тисячі цивільних осіб вивозяться на територію РФ та піддаються так званій фільтрації у створених в прикордонні таборах. Заходи з виявлення «неблагонадійних» осіб супроводжуються грубим порушенням прав і свобод людини, серед яких допити, сканування мобільних пристроїв, особисті догляди, збирання особистих даних та інше.

Інформація щодо долі людей, які не пройшли «фільтрацію» обмежена, адже багато з них наразі перебувають у слідчих ізоляторах і виправних колоніях на ТОТ Донецької та Луганської областей, АР Крим та в РФ. Від осіб, які не були засуджені та після тижнів «дізнання» були відпущені, ми дізнаємося про вбивства цивільних, затриманих при «фільтрації», допити із побиттям, жорстокі катування, у тому числі електричним струмом, обмеження в їжі та воді, позбавлення медичної допомоги й утримання у нелюдських умовах (40 людей в одній камері з 30 ліжками).

Після повномасштабного вторгнення до Секретаріату Уповноваженого неодноразово надходили звернення в інтересах громадян України, яких було затримано представниками країни-агресора під час проходження так званої «фільтрації» на тимчасово окупованій РФ території України. Для прикладу, серед таких досі з березня 2022 року в російській неволі утримується колишній військовослужбовець, який в Маріуполі не пройшов так звану «фільтрацію», оскільки той проходив службу в АТО.

3.2.4. Нав'язування російського громадянства громадянам України на ТОТ

Одним із методів, яким РФ продовжує «закріплювати» свою владу на ТОТ України, є примусова паспортизація. Цей процес грубо порушує норми міжнародного права, включаючи Положення про закони і звичаї війни на суходолі[45], яке є додатком до Четвертої Гаазької конвенції від 18 жовтня 1907 року.

Після проведення так званих «референдумів» у 2022 році Росія ухвалила низку федеральних законів, що формально включають ці території до складу РФ. Закони встановлюють обов'язкову вимогу до жителів окупованих регіонів прийняти російське громадянство шляхом складення присяги, а також передбачають військовий призов з 2023 року для громадян призовного віку. Водночас 31 грудня 2024 року президент РФ ухвалив указ[46], відповідно до якого на всіх іноземців (в тому й числі громадян України), що перебувають на ТОТ України і не отримали російський паспорт, накладено нові обмеження щодо їх правового статусу. Зокрема, вони зобов'язані до 30 квітня 2025 року або врегулювати свій статус відповідно до законодавства РФ, або самостійно виїхати за межі країни.

Особи, які не виконають ці вимоги, будуть піддані депортації або можуть втратити можливість легалізації свого перебування. Водночас особам, які укладуть контракт на військову службу в ЗС РФ, надається звільнення від депортації та інших обмежень. Зазначені зміни створюють додатковий тиск на українських громадян і стимулюють їх до прийняття російського громадянства.

Так, за 2024 рік Уповноважений отримав 50 звернень щодо фактів примусової паспортизації на ТОТ (39 — із Запорізької області, 3 — з Херсонської області, 6 — з Донецької області, 2 — АР Крим і Севастополь).

Ці звернення свідчать про значний масштаб і серйозність проблеми, адже без російського паспорта громадяни України часто позбавляються доступу до важливих соціальних послуг і виплат. Зокрема, без громадянства РФ чи посвідки на проживання (далі — ПНП) громадяни України не можуть отримувати пенсії, соціальні виплати та навіть медичну допомогу. Так, на ТОТ Донецької та Луганської областей одночасно 12 грудня 2024 року було ухвалено нормативно-правові акти, що стосуються порядку виплати пенсій на цих територіях.

Зокрема, на території так званої «ДНР» було ухвалено указ № 679 «Про внесення зміни до Порядку виплати та доставки пенсій від 24.04.2014». Водночас на території так званої «ЛНР» набув чинності Закон № 116-І, яким внесено зміни до статті 1-1 Закону «Про призначення та виплату пенсій на території Луганської Народної Республіки».

Згідно з цими «законодавчими актами», пенсійні виплати припинять іноземним громадянам та особам без громадянства, якщо протягом трьох місяців з 1 січня 2025 року вони не оформлять

російський паспорт.

Водночас, що стосується медичних послуг, то на ТОТ України вони надаються у разі пред'явлення поліса обов'язкового медичного страхування, оформлення якого вимагає наявність паспорта РФ або ПНП, а також Страхового номера індивідуального особового рахунку (рос. СНИЛС). Повідомляється також про випадки відмови в наданні критично важливих медичних послуг для тих, хто не має російських документів.

До Уповноваженого надійшло звернення від громадянки, яка повідомила, що її мати перебуває на ТОТ Запорізької області та під загрозою депортації примусово отримала паспорт громадянина РФ. Водночас у своєму зверненні жінка зазначає, що необхідні ліки та медичні послуги у лікарні можна отримати виключно за наявності паспорта РФ, у зв'язку з цим заявниця просить Уповноваженого зафіксувати факт злочинних дій зі сторони окупаційної влади.

Секретаріат Уповноваженого надіслав звернення для реагування до Офісу Генерального прокурора, Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України, за результатами якого Запорізька обласна прокуратуа долучила звернення до матеріалів кримінального провадження за частиною 1 статті 438 КК України.

Серед інших наслідків примусової паспортизації — обмеження прав на майно та соціальні виплати для тих, хто відмовляється від російського паспорта. Окупаційна адміністрація погрожує позбавленням прав власності на нерухомість тим, хто виїжджає з окупованих територій, або вимагає, щоб майно було перереєстровано за російськими законами. Громадяни без російських документів також обмежуються в можливості отримання банківських послуг і доступу до освіти.

Водночас питання примусової паспортизації неодноразово висвітлювалось в тематичній доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ), яка стосувалася ситуації на ТОТ України[47], а також в періодичних доповідях УВКПЛ[48], в яких зазначається, що громадяни України, які не мають російських паспортів, стикаються з дискримінацією у реалізації трудових прав, прав власності, свободи пересування, права на соціальне забезпечення і права на доступ до медичної та гуманітарної допомоги. Люди без російських документів також часто піддаються обшукам на блокпостах, де їх затримують і допитують, створюючи атмосферу страху та змушуючи їх приймати громадянство РФ.

Таким чином, політика Росії на ТОТ України фактично спрямована на повну інтеграцію цих територій у російське "правове" поле і здійснюється через адміністративний та соціальний тиск на місцеве населення. Це порушує численні міжнародні норми, які забороняють державі окупанту примушувати населення приймати її громадянство або змінювати правовий статус людей на окупованих територіях.

3.2.5. Здійснення РФ націоналізації майна на ТОТ України

Націоналізація майна українців розпочалася на ТОТ у Запорізькій області ще у 2023 році, коли окупаційна адміністрація ухвалила так звану постанову від 13.09.2023 № 328[49], що дозволило привласнювати житло та комерційну нерухомість, залишену власниками.

У березні-квітні 2024 року аналогічні заходи з націоналізації майна були розпочаті на ТОТ Донецької[50], Луганської[51] та Херсонської[52] областей, а основі прийнятих “нормативно-правових актів” окупаційна влада на ТОТ повідомила, що житлову нерухомість потрібно зареєструвати у російському реєстрі нерухомості. Водночас, активно працюють «житлові інспекції» або аналогічні окупаційні органи, які здійснюють «обходи» багатоквартирних та приватних будинків з метою виявлення покинутого житла. У разі відсутності власника та правовстановлюючих документів на майно, окупаційна влада визнає така майно "безхазяйним" та «передає у муніципальну власність».

До Уповноваженого надійшло звернення від громадянки, яка повідомила, що у зв’язку з тимчасовою окупацією вона разом із родиною виїхала на підконтрольну Уряду України територію, а згодом дізналась, що до її житла на ТОТ Херсонської області незаконно заселились невідомі люди. Заявниця також повідомила, що наразі окупаційною владою проводиться «націоналізація» майна на ТОТ України, яке надалі виставляється на продаж, а тому просить Уповноваженого зафіксувати протиправні дії з боку окупаційної влади.

Секретаріатом Уповноваженого надіслано звернення для реагування до Офісу Генерального прокурора та Служби безпеки України, за результатами якого Херсонською обласною прокуратурою долучено звернення до матеріалів кримінального провадження за частиною 1 статті 438 КК України.

Варто зауважити, що такими діями окупанти вкотре порушують норми міжнародного права, зокрема, IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї (Гаазька Конвенція 1907 року)[53], якою визначено, що приватна власність не підлягає конфіскації (стаття 46).

Захист права власності також гарантується статтею 1 Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод[54], яка декларує, що ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Непорушність права власності гарантується також Конституцією України (стаття 41)[55] та Законом України № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»[56] (стаття 11). Зі свого боку, Уповноважений засудив політику щодо «націоналізації» майна українців на ТОТ України[57] та наголосив, що рішення, прийняті органами окупаційної влади та видані ними документи є недійсними і не створюють жодних юридичних наслідків. Спроби «націоналізувати» майно українців на ТОТ України є незаконними, не визнаються жодною державою і лише доводять злочинні наміри РФ насадити свій диктаторський режим на ТОТ України.

3.3. Реалізація Україною норм МГП

На відміну від РФ, Україна як цивілізована та демократична країна дотримується норм і принципів МГП та взятих на себе міжнародних зобов'язань. Про це можуть свідчити відповідні дії нашої країни на Курському напрямі та щодо поводження з російськими військовополоненими.

3.3.1. Про гуманітарну ситуацію в Курській області

Дії ЗСУ, які розпочалися в серпні 2024 року на території Курської області РФ, були обумовлені необхідністю реалізації оборонних цілей, зокрема створення надійної «буферної (санітарної) зони» для забезпечення безпеки українського прикордоння. Операція українських військових є реалізацією «невід'ємного права на індивідуальну самооборону у разі збройного нападу на Члена ООН», визначеного статтею 51 Статуту ООН. При цьому ЗСУ виступають у ролі цивілізованої військової сили, що безумовно дотримується норм та правил міжнародного гуманітарного права, у т.ч. Гаазьких конвенцій 1907 року та Женевських конвенцій 1949 року.

Здійснюючи з серпня 2024 року контроль певної частини території Курської області РФ, Україна продовжує неухильно дотримуватись взятих на себе міжнародних зобов'язань у сфері МГП, зокрема щодо питання захисту цивільного населення, яке перебуває на території ведення бойових дій.

На Курщині створено зону безпеки та запроваджено військові комендатури[58] для убезпечення та гуманітарної допомоги особам, які перебувають під захистом ЖК IV та опинилися під владою України. Також створені можливості для виїзду російського цивільного населення у напрямку Росії (через Україну та Республіку Білорусь), а також для постачання продуктів харчування та медикаментів.

У вересні 2024 Україна звернулася[59] до ООН та МКЧХ із пропозицією долучитися до заходів гуманітарного реагування в Курській області РФ та здійснювати моніторинг дотримання принципів МГП в регіоні[60].

Представник РФ назвав такі заяви провокаційними та висловив очікування, що ООН та МКЧХ не підтримують ініціативу України[61]. В ООН повідомили[62] про готовність взяти участь у гуманітарних заходах на Курщині після отримання згоди на це Російської Федерації. Позиція МКЧХ наразі не була оприлюднена.

Уповноважений та працівники Секретаріату спільно з громадськими організаціями та представниками російської сторони задіяні в реалізації гуманітарних заходів, наприклад, повернення цивільних громадян РФ на територію РФ з метою возз'єднання з родинами. За повідомленням російського омбудсмана[63], з серпня 2024 зі своїми родинами возз'єдналися понад 1400 мешканців Курщини.

У листопаді 2024 року до Секретаріату Уповноваженого надійшло звернення від громадянки РФ, яка разом з батьками була змушена евакуюватись з району бойових дій Курської області РФ на територію України.

Заявниця просила про сприяння в поверненні її родини до РФ для возз'єднання з рідною сестрою, яка проживає в м. Біробіджан Єврейської автономної області.

22.11.2024 за сприяння Секретаріату Уповноваженого та громадських організацій родину було повернуто на територію РФ.

3.3.2. Поводження з військовополоненими РФ

Виконуючи міжнародні зобов'язання згідно з Женевськими конвенціями, Україна створила належні умови для утримання військовополонених та дотримання їхніх прав.

Умови перебування військових РФ, утримуваних Україною, включають належне харчування, медичну допомогу та можливість зв'язку з рідними — військовополонені мають право надсилати й отримувати листи від своїх близьких.

З березня 2022 року до жовтня 2024 року Міністерство юстиції України створило п'ять таборів для утримання військовополонених. Загалом офіційне інтернування російських військовополонених відбувається у 15 офіційних установах.

Україна забезпечує регулярний доступ до військовополонених для представників ООН, МКЧХ, гуманітарних, правозахисних інституцій та міжнародних журналістів, демонструючи прозорість умов утримання та поводження.

Упродовж 2024 року УВКПЛ відвідало місця утримання, розташовані у Львівській, Вінницькій та Дніпропетровській областях та в інших областях України. За результатами візитів зроблений висновок про відповідність умов утримання в СІЗО та таборах для військовополонених нормам МГП з погляду розміщення, харчування, гігієни, медичного обслуговування та контактів із зовнішнім світом[64].

У березні 2024 року місця утримання полонених РФ разом з Уповноваженим відвідали омбудсмани Турецької Республіки. Представники Секретаріату Уповноваженого здійснили чотири моніторингові візити до центрів утримання військовополонених.

За інформацією КШППВ, за весь час роботи в місця утримання військовополонених було організовано візити понад 300 представників ЗМІ.

Водночас з метою доведення непохитного дотримання Україною Женевських конвенцій під час заходів з повернення в рамках обмінного процесу Уповноваженим та його представниками проводяться опитування російських військовополонених перед передачею російській стороні. Результати спілкування Уповноваженого та представників Уповноваженого з полоненими військовослужбовцями РФ регулярно оприлюднюються, зокрема на YouTube каналі Омбудсмана [65].

3.4. Повернення українських військовополонених та осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

Україна має стратегію повернення громадян з російської неволі. Ця стратегія передбачена Українською Формулою миру — ініціативою Президента України для досягнення справедливого закінчення війни. Уповноважений є відповідальним за реалізацію пункту 4 (звільнення та повернення всіх полонених і депортованих) Української Формули миру[66].

Женевськими конвенціями передбачається механізм обміну військовополонених воюючих сторін, проте подібного механізму немає для цивільних осіб, оскільки норми МГП забороняють захоплювати цивільних. Втім, як зазначалося вище, РФ впроваджує практику насильницьких зникнень та незаконного затримання й утримання цивільних осіб на ТОТ України.

3.4.1. Повернення військовополонених та забезпечення їхньої підтримки

Діяльність Уповноваженого спрямована на реалізацію норм ЖК III, пов'язаних з безпосередньою репатріацією полонених та госпіталізацією в нейтральній країні, зокрема в частині сприяння у поверненні на Батьківщину тяжко поранених, тяжко хворих військовополонених, полонених військовослужбовців, які тривалий час перебувають у полоні (статті 109-115 ЖК III), а також на спонукання РФ додержуватися визначених Конвенцією вимог гуманного поводження з полоненими військовослужбовцями та заборон щодо насилля над їхнім життям та особистістю (статті 3, 13, 20, 46 ЖК III).

На сьогодні виключним державним органом, який здійснює повноваження щодо забезпечення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора, є Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими, що утворений відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 року № 257 «Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими»[67].

Протягом 2024 року до Омбудсмана надійшли понад 2,5 тисячі звернень від членів родин військовополонених із клопотаннями про сприяння у встановленні місця перебування та повернення військовослужбовців та роз'яснення механізмів реалізації прав членів їхніх родин.

Водночас, як учасник Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими, Уповноважений здійснює парламентський контроль за додержанням законності під час процедур повернення бранців, зокрема принципу справедливості, що полягає у пріоритетній репатріації тяжко хворих та тяжко поранених військовополонених, обміні позбавлених свободи жінок, поверненні некомбатантів (музикантів, медичних працівників, духовного персоналу тощо), обміні військовополонених, які тривалий час перебувають у полоні, а також інших категорій позбавлених свободи українців.

За відсутності згоди між сторонами збройного конфлікту щодо держави-покровительки розглядаються альтернативні варіанти міжнародного посередництва, зокрема можливість залучення посередників з держав, що мають довіру України та РФ, які спільно контролюватимуть виконання обома сторонами вимог Женевської конвенції з питань поводження з військовополоненими та досягнутих домовленостей. Протягом 2024 року відбулися заходи з повернення українських громадян, позбавлених свободи в РФ, зокрема за посередництва Держави Катар та ОАЕ.

Станом на 31 грудня 2024 проведено 59 обмінів, в ході яких до України повернені 3956 людей, у тому числі 170 цивільних громадян.

Водночас Уповноваженим опрацьовуються механізми забезпечення додержання прав українських громадян, утримуваних в неволі РФ, та їх повернення в Україну.

Протягом року тривали розпочаті наприкінці 2023 року відвідування представниками російського та українського омбудсманів військовополонених, які утримуються відповідно на території України та під юрисдикцією РФ. Загалом з початку ініціативи було відвідано понад 1700 військовополонених з кожної сторони. Також відбувся моніторинг умов тримання та стан поводження з полоненими військовослужбовцями за ініціативними запитами сторін.

Реагуючи на численні звернення членів родин полонених українців зі скаргами на умови тримання в полоні, Уповноважений, в рамках гуманітарного каналу зв'язку між омбудсманами України та РФ, започаткував проєкти з обміну інформацією про військовополонених, у т.ч. відвідування військовослужбовців у місцях їх утримання.

На запит Уповноваженого були здійснені візити представників російського омбудсмана до ФКУ СІЗО-2 УФСВП Росії по Смоленській області (м. Вязьма) та ФКУ ВК-10 УФСВП Росії по Республіці Мордовія (с. Ударний Зубово-Полянського району) з метою перевірки умов утримання українських полонених.

У листопаді 2024 російській стороні був скерований лист щодо проведення перевірки стану утримання українських військовополонених в установах на території РФ: СІЗО №1, м. Курськ, Курська обл., СІЗО №2, м. Кінешма, Іванівська обл., СІЗО №2, м. Старий Оскіл, Бєлгородська обл., СІЗО №2, смт Ряжськ, Рязанська обл., СІЗО №2, м. Новозибків, Брянська обл., СІЗО №2 та ВК №9, м. Борисоглібськ, Воронізька обл., ВК №1, с. Донське, Тульська обл., ВК №7, м. Пакіно, Тульська обл. та ін.

Також не припиняється пошук можливостей організації моніторингу додержання прав українців у російському полоні уповноваженими особами міжнародних гуманітарних, правозахисних організацій, зокрема в межах згаданих вище «Монреальських зобов'язань».

Продовжуються контакти між омбудсманами України та РФ за участю делегацій МКЧХ в Україні та в Російській Федерації, з метою обговорення питань покращення умов утримання українських військовополонених та їхньої репатріації, а також забезпечення Москвою доступу уповноважених осіб МКЧХ до всіх місць утримання українських громадян.

З метою реалізації права військовополонених на зв'язок із зовнішнім світом відповідно до норм, що містяться у Розділі V ЖК III, протягом 2024 року в межах гуманітарних проєктів між омбудсманами України та РФ здійснено взаємний обмін 1000 листів від військовополонених та 1500 листів від родичів до полонених. Наприкінці року омбудсмани здійснили обмін посилками з теплими речами для військовополонених обох сторін.

Зважаючи на значну кількість поранених і хворих військовослужбовців, які утримуються в полоні РФ, Україна запропонувала створити змішані медичні комісії в порядку, передбаченому статтею 112 ЖК III для їх огляду та для прийняття необхідних рішень стосовно них. У серпні 2023 року про це було поінформовано омбудсмана РФ, натомість

станом на 31.12.2024 офіційну відповідь на ініціативу української сторони не одержано.

3.4.2. Повернення незаконно утримуваних цивільних осіб

Протягом 2024 року Секретаріат Уповноваженого продовжував активну роботу, спрямовану на повернення українських громадян, які перебувають на території держави-агресора та на ТОТ України. Принциповою позицією Секретаріату Уповноваженого залишається вимога безумовного звільнення всіх незаконно позбавлених свободи цивільних осіб, що ґрунтується на нормах статті 132 ЖК-IV.

За посередництва міжнародно-правових інституцій та держав-партнерів та безпосередньо Уповноваженим здійснюється інформаційний обмін із російським омбудсманом з питань дотримання прав і свобод позбавлених свободи осіб, їх звільнення та возз'єднання з родинами.

Завдяки проведеній державними органами України за безпосередньої участі Уповноваженого роботі, протягом 2024 року на Батьківщину були повернуті 39 цивільних осіб, які незаконно утримувалися РФ. Загальна кількість повернутих в Україну з початку повномасштабного вторгнення цивільних громадян складає 170 осіб.

Так, у травні 2024 року за участі Офісу Омбудсмана вдалося повернути чотирьох цивільних громадян. Серед звільнених була 24-річна колишня поліцейська, яку незаконно в 2022 році росіяни затримали в окупованому м. Маріуполі. Вона понад два роки утримувалась в жахливих умовах, піддавалась тортурам та іншим знущанням. ЇЇ неодноразово привозили на так звані «обміни» і потім повідомляли, що нібито Україна від неї відмовилась. Про грубі порушення міжнародного гуманітарного права щодо неї Уповноважений неодноразово інформував МКЧХ та інші правозахисні міжнародні організації.

Невизнання Росією фактів незаконного ув'язнення цивільних осіб та відсутність конструктивного діалогу щодо припинення порушень прав людини вимагають пошуку дієвих важелів впливу на державу-агресора.

У лютому 2024 у межах реалізації пункту 4 Формули миру відкрито Міжнародну платформу за звільнення незаконно утримуваних РФ цивільних осіб, до діяльності якої долучилися представники понад 50 країн світу та представники міжнародних організацій (ОБСЄ, ЄС, ММ ООН в Україні, Делегація МКЧХ в Україні). Під час заходу опрацьовувалися консолідовані рішення для повернення з ув'язнення українців, серед яких узгоджена санкційна політика, розслідування воєнних злочинів та переслідування осіб, що їх скоїли, відповідно до принципу універсальної юрисдикції, посилення дипломатичного впливу, зокрема для отримання належного доступу до військовополонених і позбавлених свободи осіб на ТОТ України та в РФ.

Робота щодо звільнення цивільних осіб надалі провадиться на міжнародних майданчиках для широкого висвітлення цієї проблематики. На відміну від попередніх років обізнаність світової спільноти посилилась, більша частина держав світу наразі усвідомлює злочинні дії Росії проти України як демократичної країни.

Відсутність міжнародних механізмів повернення з території держави-агресора ув'язнених

цивільних осіб спонукала Уповноваженого до пошуку нових підходів з урахуванням реалій російсько-української війни. Опрацювання алгоритмів та інструментів звільнення та повернення в Україну цієї категорії українців покладено на створену в лютому 2024 року у складі КШППВ Робочу групу з питань захисту прав і свобод цивільних осіб (далі — Робоча група, РГ), очолювану Представником Уповноваженого з прав людини в системі органів безпеки й оборони.

У квітні 2024 року під час публічного заходу «Цивільні в незаконному утриманні Росією: спільні кроки влади та громадянського суспільства задля їхнього звільнення» членами Робочої групи була презентована Дорожня карта щодо прав цивільних осіб, позбавлених особистої свободи[68], що позитивно вплинуло на обізнаність широкого кола родичів цивільних бранців та зниклих безвісти осіб про необхідні кроки для реалізації їхніх прав.

Протягом 2024 року РГ проведено чотири засідання, під час яких порушувалися проблемні питання, зокрема викладені нижче, та опрацьовувалися шляхи їх подолання.

3.4.3. Евакуація цивільних осіб з ТОТ України

Особлива увага приділяється питанням евакуації з підконтрольних РФ територій та реінтеграції найуразливіших категорій населення — літні люди, маломобільні особи, особи з інвалідністю та діти, зокрема які перебувають під владою РФ після проведених незаконних переміщень та депортації.

За інформацією ОГП, за період від 24 лютого 2022 року під час досудового розслідування кримінальних проваджень верифіковано відомості щодо депортації понад 27 тис. громадян України, з яких 16 тис. дорослих та 11 тис. дітей.

За безпосередньої участі Уповноваженого досягнуто домовленості з російською стороною щодо реалізації визначеного статтею 26 ЖК-IV механізму возз'єднання сімей, розлучених внаслідок збройного конфлікту. Протягом 2024 року скоординованими діями Секретаріату Уповноваженого та громадських правозахисних організацій на підконтрольну Уряду України територію з-під юрисдикції РФ повернуто 53 дорослі особи.

В'їзд громадян до України відбувався через гуманітарні коридори «Мокрани-Доманове» на українсько-білоруському кордоні та, до серпня 2024 року, «Колотилівка-Покровка» на українсько-російському кордоні.

Процес повернення та евакуації громадян України супроводжується низкою викликів, серед яких високий ризик для життя цивільних осіб, які повертаються або евакуюються, та осіб, які забезпечують повернення, обмеження в ресурсах для організації та проведення заходів тощо. Суттєвою перешкодою залишалися відсутність належно оформлених українських документів для безперешкодного виїзду з території держави-агресора та ТОТ України, а також необхідність проходження «фільтраційних заходів». Зазначені чинники долалися завдяки чіткій координації та підтримці міжнародних партнерів України.

У жовтні 2024 року, завдяки злагодженій роботі Офісу Омбудсмана та партнерських організацій, вдалося повернути на підконтрольну територію України 77-річну громадянку Д., яка перебувала у скрутному становищі на тимчасово окупованій території АР Крим. Жінка

потребувала невідкладної евакуації через похилий вік і стан здоров'я, що вимагав постійного медичного догляду. Після звернення її родичів було ініційовано комплекс заходів для організації безпечного виїзду. Важливим викликом стала відсутність у жінки дійсних документів, оскільки її паспорт був пошкоджений. Для забезпечення виїзду та подальшого перетину державного кордону України було здійснено верифікацію її особи задля оформлення та видачі посвідчення особи на повернення в Україну. У результаті успішно реалізованих заходів громадянку Д. було безпечно повернуто на підконтрольну територію України та возз'єднано з родиною.

3.4.4. Повернення в Україну депортованих та незаконно переміщених дітей

У межах реалізації затвердженого плану дій Президента України «Bring Kids Back UA» Офіс Уповноваженого проводить заходи з повернення на підконтрольну Україні територію дітей, що були примусово переміщені / депортовані до РФ або проживають та ТОТ України.

Кожний випадок повернення дитини на територію України розглядається індивідуально. Наразі немає єдиного алгоритму, який би міг охопити собою всі можливі варіанти, в яких може опинитися родина, проте кожне звернення про повернення дитини розглядається через принцип забезпечення її найкращих інтересів.

У 2024 році до Уповноваженого надійшло 202 звернення щодо повернення 366 дітей. Станом на 31.12.2024 за сприяння Уповноваженого з ТОТ України та РФ повернуто 137 дітей.

У заходах із возз'єднання дітей з родинами як країна-посередник активно долучається Держава Катар, з якою в межах гуманітарної та посередницької діяльності були напрацьовані практичні реалізації у цьому складному процесі. На сьогодні саме за підтримки зазначеної країни-посередника, вдалося повернути 54 дитини, з них 40 дітей за 2024 рік.

У межах розгляду звернень заявників про повернення дитини здійснюється сприяння в призначенні їм законних представників (опікунів та піклувальників) на підконтрольній Україні території.

На момент повномасштабного вторгнення малолітні Артем та Єгор проживали з матір'ю в окупованому м. Маріуполь Донецької обл. Проте 12.10.2023 мати хлопчиків трагічно загинула, батько Єгора помер раніше, а батько Артема не виховував його з народження. Тому, єдина родичка — бабуся — тимчасово доглядала за хлопцями, але надалі виховувати дітей не мала намірів.

До Уповноваженого звернувся рідний дядько дітей, який виявив бажання опікуватись племінниками. У межах розгляду звернення було надано допомогу у призначенні дядька опікуном хлопців, що дало правові підстави для повернення дітей їхньому законному представнику. Також працівники Секретаріату Уповноваженого постійно перебували на контакті з дядьком задля підтримки та корегування його дій. В результаті проведених заходів 23.05.2024 діти повернулись на територію України.

До Уповноваженого надходить багато звернень про возз'єднання родин від чинних військових або військових, які були повернуті з полону та які не можуть особисто забрати своїх дітей з ТОТ України.

Батьки 11-річного хлопчика Є. — військовослужбовці, які з початком повномасштабного вторгнення були викликані на службу. Дитина залишилась з бабусею та дідусем в м. Токмак Запорізької області, яке з перших днів війни було окуповане. Весь час перебування дитини на ТОТ України родичі остерігались представників «нової влади» через особливості діяльності батьків. Тому було прийнято рішення щодо переїзду дитини з окупованого м. Токмака до подальшого проживання з батьками на підконтрольній Україні території. Враховуючи те, що батьки чинні військовослужбовці та не змогли забрати сина самостійно, вони звернулися до Уповноваженого з проханням про сприяння у поверненні сина. Працівники Секретаріату Уповноваженого із залученням країни-посередника Катар надали допомогу у підготовці необхідних документів з метою повернення сина батькам. В результаті роботи за сприяння Уповноваженого 29.11.2024 малолітній повернувся на підконтрольну Україні територію.

Попри зусилля та діяльність Офісу Уповноваженого, яка здійснюється з метою возз'єднання родин та повернення дітей, цей процес не набув широких масштабів через низку проблем:

- штучне затягування представниками російських державних структур та окупаційних адміністрацій процедури возз'єднання родин шляхом вимагання додаткових документів;

- здійснення представниками окупаційної влади на ТОТ психологічного тиску на дітей.

Також виникають значні складнощі в організації логістики при поверненні дітей, які мають проблеми зі здоров'ям або мають інвалідність та потребують особливих умов під час транспортування. Найчастіше це діти, які перебували в Комунальному закладі Херсонської обласної ради «Олешківський дитячий будинок-інтернат» та Комунальному некомерційному підприємстві «Херсонський обласний Будинок дитини» Херсонської обласної ради, вихованці яких восени 2022 року під виглядом евакуації були примусово переміщені окупаційною владою до м. Скадовськ та м. Сімферополь.

На момент повномасштабного вторгнення неповнолітній Кирило, який має III групу інвалідності, перебував у комунальному закладі Херсонської обласної ради «Олешківський дитячий будинок-інтернат». Після окупації області вихованці закладу були примусово переміщені до м. Скадовськ та на територію РФ.

До Уповноваженого звернулася мати хлопчика з проханням про повернення сина. Співробітниками Секретаріату Уповноваженого, із залученням країни-посередника, проведено комунікацію з російською стороною щодо возз'єднання дитини з мамою. До підготовки необхідних документів для повернення дитини долучилася служба у справах дітей за місцем проживання матері. З урахуванням стану здоров'я дитини, був організований медичний супровід малолітнього та забезпечено його перевезення до лікарні спеціальним транспортом. 27.09.2024 дитина повернулась на територію України та возз'єдналася з родиною.

На виконання ініційованого Президентом України Плану дій «Bring Kids Back UA» (реінтеграція дітей, повернутих з РФ, організація їх соціалізації, фіксація злочинів та притягнення до відповідальності РФ) організовано супровід родин з дітьми та неповнолітніх без супроводу батьків або інших законних представників, які повернулися на підконтрольну територію України через гуманітарні коридори.

В рамках такої реінтеграції надано допомогу 59 родинам з 97 дітьми, які прийняли рішення

виїхати з тимчасово окупованої території.

Сергій разом з батьками проживав у м. Донецьк. Батько хлопчика помер у 2015 році, а мати — у 2020 році. Опіку над дитиною здійснювала бабуся. Оскільки Сергій проживав на окупованій території, то змушений був відвідувати російський навчальний заклад. Проте хлопчик не бачив свого майбутнього в окупації, тому паралельно навчався онлайн в українській школі. Після прийняття рішення щодо вступу до закладу вищої освіти саме на підконтрольній Уряду України території хлопчик переконав бабусю та доклав усіх зусиль задля реалізації своєї мрії.

Після повернення з ТОТ м. Донецька Секретаріат Уповноваженого сприяв неповнолітньому в оформленні необхідних документів, складанні національного мультипредметного тесту у найкоротші терміни, наданні статусу дитини, позбавленої батьківського піклування, що дало можливість вступити до омріяного НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Також хлопцю було надано необхідну гуманітарну допомогу та підтримку.

3.5. Державна підтримка цивільних осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

У 2024 році до Секретаріату Уповноваженого надійшло понад 1,3 тис. звернень з питань забезпечення прав і свобод цивільних осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України. Здебільшого звернення стосувалися проваджень за фактами позбавлення волі цивільного населення, сприяння у підтвердженні факту позбавлення свободи, у звільненні та поверненні в Україну, а також в одержанні соціально-економічної, правової допомоги, реінтеграції звільнених осіб до суспільства тощо.

За даними ОГП, у період з 24.02.2022 до 24.12.2024 правоохоронні органи України зареєстрували 4230 кримінальних прра 1739 цивільних осіб, факт ув'язнення 909 з яких підтверджений МКЧХ.

Низка питань, з якими до Уповноваженого звертаються звільнені після незаконного утримання громадяни або рідні осіб, які наразі ув'язнені на ТОТ України та території РФ, стосувалася сприяння у реалізації прав, гарантованих Законом України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» (далі — Закон № 2010-IX)[69].

Переважно порушувалися такі питання: порядку встановлення факту позбавлення особистої свободи осіб, які були звільнені з місць утримання поза обміном; реалізації права на інформацію осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей; отримання щорічної державної грошової допомоги, отримання повноцінної медичної допомоги та реалізація заходів з реабілітації, надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації для цивільних осіб, стосовно яких було встановлено факт позбавлення особистої свободи

внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення тощо.

3.5.1. Проблемні питання діяльності Комісії з питань встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

Значна кількість звернень стосувалася ефективності роботи Комісії з питань встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України (далі — Комісія)[70], зокрема в частині неврегульованого питання встановлення / підтвердження Комісією родинних відносин та відсутності у членів Комісії оперативного доступу до інформаційно-комунікаційних систем, державних реєстрів та баз даних. Опрацювання питання використання членами Комісії інформаційних ресурсів має спростити й пришвидшити процес перевірки Комісією наданої заявниками інформації[71], зокрема щодо підтвердження родинних зв'язків.

Окремо слід зазначити, що у результаті змін до Положення про Комісію з питань встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15.11.2022 № 1281, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 14.01.2025 № 35 «Про внесення змін щодо діяльності Міністерства розвитку громад та територій до деяких постанов Кабінету Міністрів України», Комісія, яка раніше діяла при Мінреінтеграції, розпочала роботу при Міністерстві розвитку громад та територій України. Втім Уповноважений фіксує значну кількість звернень щодо проблем в діяльності Комісії, які мають бути виправлені для підвищення її ефективності в рамках Мінрозвитку.

(a) Відсутність доступу до інформаційно-комунікаційних систем

На сьогодні Комісія не наділена повноваженнями доступу до інформаційно-комунікаційних систем, державних реєстрів, баз даних, зокрема з обмеженим доступом. Водночас задля ефективної реалізації завдань наявність доступу до дотичних державних реєстрів у питаннях підтвердження сімейних відносин між особою-заявником та особою, позбавленою особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, є важливим.

Уряд України 30.01.2024 ухвалив постанову[72], відповідно до якої низка державних органів мають право отримувати з державних реєстрів інформацію щодо осіб, які мають право на отримання грошового забезпечення військовослужбовців, шляхом доступу до таких реєстрів та / або шляхом електронної інформаційної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів у порядку, встановленому законодавством. Це дозволяє оперативно отримувати необхідну інформацію.

Такий швидкий доступ спростить і пришвидшить перевірку Комісією наданої заявниками інформації щодо питань підтвердження сімейних відносин між особою-заявником та особою, позбавленою особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

(b) Неможливість участі заявників та осіб, щодо яких розглядається питання про встановлення факту позбавлення особистої свободи, у засіданнях Комісії

Актуальними залишалися звернення щодо неможливості реалізувати особами, стосовно яких подані документи до Комісії, або їх представниками, передбаченого законодавством[73] права

бути присутнім при розгляді заяви чи скарги, бути заслуханими та надавати пояснення членам Комісії, а також, в порушення статті 28 Закону України № 2073-IX, неможливість ознайомлюватися з матеріалами справи (що не містять інформацію з обмеженим доступом), отримувати інформацію про процедурні рішення, прийняті під час здійснення адміністративного провадження.

Наслідком недотримання зазначених прав є брак інформації для можливого оскарження учасником адміністративного процесу дій та рішень Комісії, право на яке передбачене пунктом 10 статті 4 Закону України № 2010-IX.

(c) Неможливість отримати грошову допомогу уповноваженою особою

Також у зверненнях до Уповноваженого заявниками порушувалися питання стосовно можливості отримання щорічної державної грошової допомоги уповноваженою особою.

Наразі така можливість існує для осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, які відповідають критеріям підпункту «а» пункту 2 частини першої статті 2 ЗУ № 2010-IX. Для цієї категорії осіб Комісія може визначати право на отримання грошової допомоги на особові рахунки уповноважених ними або членами їхніх родин осіб у період дії в Україні правового режиму воєнного стану[74].

Водночас процедура прийняття рішення про встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України не передбачає визначення Комісією ознак позбавлення свободи, визначених статтею 2 Закону № 2010-IX. Зазначені обставини також не вносяться до Єдиного реєстру осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України. Отже, застосування норми Закону позбавлене механізму реалізації, що може призвести до впливу суб'єктивних чинників на прийняття рішень Комісією. До того ж наділення громадян, позбавлених особистої свободи, відмінним обсягом прав на підставі, зокрема, політичних переконань, не відповідає принципу рівності громадян перед законом, визначеному статтею 24 Конституції України.

Для забезпечення рівності громадян перед законом, доцільно внести зміни до абзацу 8 пункту 7 Положення про Комісію з питань встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15.11.2022 № 1281, якими передбачити поширення права на отримання щорічної державної грошової допомоги для особи, стосовно якої встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, на осіб, зазначених у підпункті "б" пункту 2 частини першої статті 2 Закону України "Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей".

3.5.2. Недоступність відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів.

Порядок проведення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення, а також першочергові заходи із забезпечення соціального захисту звільнених осіб визначені Порядком

проведення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 15.03.2024 № 296, та постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2022 № 1210 «Деякі питання здійснення першочергових заходів із забезпечення соціального захисту звільнених осіб»[75].

Секретаріатом Уповноваженого було проведено дистанційний моніторинг надання медичної, реабілітаційної та психологічної допомоги звільненим цивільним особам у цих закладах. Моніторингом встановлено, що з 21 визначеного закладу охорони здоров'я звільнені цивільні особи перебували лише у 4 закладах. Термін перебування у закладах варіюється від 1 доби (мінімальний) до 14 діб (максимальний). Загальна кількість осіб, яким було надано медичну, реабілітаційну та психологічну, допомогу, становить 34 особи.

Водночас заходи, передбачені зазначеними нормативними документами, не поширюються на цивільних осіб, щодо яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення, через що зазначена категорія громадян не має належного доступу до медичної допомоги й реабілітації.

Внесення відповідних змін до Постанови № 1210 дозволить визначити виконавців першочергових заходів забезпечення соціального захисту звільнених цивільних осіб, які були позбавлені особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх прибуття в Україну. Своєю чергою зміни до Порядку № 296/2024 сприятимуть відновленню та підтримці цієї категорії громадян, насамперед тих, які мають психічні та інші розлади, поранення, важкі хвороби, зазнали катувань та жорстокого поводження та ін.

Поширення зазначених нормативно-правових актів на цивільних осіб, які повернулися з російських в'язниць сприятиме їх повноцінному поверненню до цивільного життя та посиленню їх правового захисту.

Зміни до урядових постанов від 28.10.2022 № 1210 та від 15.03.2024 № 296 опрацьовуються учасниками Робочої групи. Після обговорення напрацювань групи з МОУ відомство ініціювало узгодження проєкту змін. З урахуванням позиції МОУ проєкт буде скерований для погодження центральним органам виконавчої влади.

3.5.3. Проблемні питання встановлення інвалідності

Здійснений Секретаріатом Уповноваженого моніторинг нормативно-правових актів засвідчив, що питання встановлення інвалідності звільненим особам у зв'язку з позбавленням особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України чинним законодавством не врегульовано. Таким особам інвалідність встановлюють у зв'язку із загальним захворюванням.

Звільненим особам рекомендовано звертатися до Міжвідомчої комісії при Міністерстві у справах ветеранів України.

Однак в осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, наявні ушкодження здоров'я іншого характеру, аніж

поранення чи травми від боєприпасів. Це хвороби, викликані іншими причинами (стресом, голодуванням, побиттям, тортурами, дією електричного струму, сексуальним насильством та ін). Такі хвороби призводять не лише до порушень функцій організму, а й до несприятливих змін фізичної, психоемоційної та соціальної сфер особистості, обмежують не тільки фізичне, а й соціальне функціонування, погіршують якість життя та обмежують життєдіяльність особи. Висновки щодо ушкодження здоров'я та причинно-наслідкового зв'язку з пережитими травматичними подіями мають надавати в таких випадках не лише лікаріи-спеціалісти, а й судово-медичні та судово-психіатричні експерти.

Уповноважений не раз скеровував відповідні ініціативні листи до центральних органів виконавчої влади, зокрема МОЗ і Мінсоцполітики, в яких наголошувалося на потребі врегулювання на законодавчому рівні встановлення причинного зв'язку між захворюваннями/інвалідністю особам, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, і визначення властивих, пов'язаних із цим статусом пільг і соціальних гарантій, а також щодо можливості прирівняння таких осіб до осіб з інвалідністю внаслідок війни.

МОЗ наголосило, що в разі прийняття на законодавчому рівні норми щодо встановлення причинного зв'язку інвалідності з отриманими ушкодженнями здоров'я під час позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України відповідні зміни буде внесено у підзаконні акти. Мінсоцполітики поінформувало про те, що зарахування осіб з інвалідністю, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, до осіб з інвалідністю внаслідок війни потребуватиме додаткових видатків із Державного бюджету України. Відповідно питання розширення контингенту отримувачів установлених пільг має вирішуватися комплексно відповідно до сформованих нових підходів до ветеранської та соціальної політик, орієнтованих, зокрема, на забезпечення адресного підходу до надання різних видів підтримки не за статусом, а за потребою з урахуванням фінансово-майнового стану одержувачів і фінансових можливостей бюджетів.

Як результат 19.12.2024 прийнято Закон України № 4170-IX,[76] відповідно до якого статтю 8 Закону про захист позбавлених свободи доповнено новою частиною, в якій причиною інвалідності може зазначатися позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

Для забезпечення права осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, на встановлення інвалідності з причини позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України до МОЗ направлено акт реагування щодо увідповіднення закону своїх підзаконних актів.

МОЗ розробив і на початку 2025 року Кабінет Міністрів України прийняв відповідні зміни.[77]

3.5.4. Соціальна підтримка осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України

Законом[78] передбачено низку соціальних гарантій для цивільних осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення з полону. Зокрема це право отримати технічні та інші засоби реабілітації, санаторно-курортне лікування, соціальні послуги.

Моніторингом Уповноваженого встановлено, що такі гарантії є на рівні закону, але на практиці їх не реалізують. Отримана від 25 обласних і Київської міської військових адміністрацій, Нацсоцслужби, Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю інформація дає підстави зробити такі основні висновки:

- звільнені цивільні не обізнані щодо форм соціальної підтримки від держави та не користуються ними;

- органи державної влади не відстежують, як працюють гарантії, що надає Закон цивільним, щодо яких встановлений факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членам їхніх сімей;

- територіальні громади повною мірою не володіють відомостями про цивільних осіб, які звільнилися з полону, та їхні потреби.

3.5.5. Забезпечення права на зарахування періоду позбавлення особистої свободи таких осіб до страхового стажу

Моніторингом Уповноваженого встановлено, що Законом[79] передбачено проведення нарахування та сплати ЄСВ за осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, з метою зарахування періоду позбавлення особистої свободи таких осіб до страхового стажу. Водночас Закон не визначає, хто є платником єдиного внеску за таких осіб, тому вказаним особам не зараховується страховий стаж.

Уповноваженим надано рекомендації Мінсоцполітики відповідно до яких розроблено проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо сплати єдиного внеску за осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України» (реєстр. № 11122 від 25.03.2024)[80], яким пропонується встановити орган, який буде сплачувати ЄСВ за вказану категорію громадян. Законопроєкт підготовлено до другого читання Комітетом Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів.

3.5.6. Забезпечення житлових прав

Житло для цивільних громадян України, які незаконно позбавлені свободи внаслідок збройної агресії Росії проти України, – це основа для відновлення соціальних зв'язків, інтеграції в суспільство і відновлення нормального життєвого середовища. Законом[81] визначено право осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення на отримання тимчасового житла.

Моніторингом законодавства встановлено, що у затверджених урядом порядках формування фондів житла для тимчасового проживання та надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання[82] відсутня вищезазначена категорія осіб.

Для недопущення порушення житлових прав осіб, позбавлених свободи внаслідок збройної

агресії проти України, Уповноважений ініціював внесення змін до законодавства. Рекомендації було враховано, Уряд прийняв постанову[83], якою внесено зміни до Порядку надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання, водночас до Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання змін не внесено.

Додатково Уповноваженим ініційовано дослідження питання забезпечення житлових прав такої категорії осіб, надіслано опитувальні листи для заповнення до КМВА та 24 ОВА.

За результатами моніторингу встановлено, що з-поміж цивільних осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення лише 8 звернулися до ОМС щодо забезпечення тимчасовим житлом, та лише одній особі таке житло було надано. Це свідчить про недостатню кількість житлових приміщень у фондах житла для тимчасового проживання та низьку обізнаність таких осіб щодо можливостей отримання такого виду допомоги.

3.5.7. Надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації

Протягом 2024 року в межах звернень до Уповноваженого від родичів, громадських правозахисних організацій, законних представників в інтересах цивільних осіб, стосовно яких було встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, самими особами зазначеної категорії, після звільнення, а також родичами осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, порушувалось питання надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації.

Відповідно до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»[84], родичі осіб, зниклих безвісти за особливих обставин військовослужбовців, мають право на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації, проте цей закон не врегульовує питання мобілізації членів родин цивільних осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.

З метою врегулювання зазначеного питання, Уповноважений у вересні 2024 року поінформував Комітет Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки та Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин, які невдовзі повідомили, що інформацію доведено до відома народних депутатів — членів Комітетів як до суб'єктів права законодавчої ініціативи, для використання в законопроєктній роботі.

Як наслідок, Верховна Рада України врегулювала питання[85] відстрочки від мобілізації для цивільних осіб, стосовно яких у визначеному законом порядку було встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після звільнення (п. 6 частини 3 статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»). Зазначена категорія громадян може бути призвана на військову службу лише за їхньою згодою.

3.6. Забезпечення реалізації прав осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та членів їхніх сімей

За даними МВС, з початку повномасштабного вторгнення РФ до України кількість осіб, які мають статус зниклих безвісти за особливих обставин, постійно зростає. Станом на грудень 2024 року до Реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, були внесені понад 59 тисяч військових та цивільних осіб, включно з дітьми.

Протягом 2024 року до Секретаріату Уповноваженого від членів сімей військовослужбовців та цивільних, які зникли безвісти у зв'язку з російською агресією, надійшло понад 18 тисяч звернень, що більше ніж удвічі перевищило кількість звернень, одержаних у 2023 році.

Заявники зверталися до Уповноваженого за сприянням у пошуку та ідентифікації зниклих рідних, щодо соціального захисту зниклих безвісти за особливих обставин та членів їхніх сімей, а також скаржилися на низьку ефективність пошукової роботи з боку державних органів.

Статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, набувають як військовослужбовці, так і цивільні особи. Водночас Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» (далі — Закон № 2505-VIII)[86] — це фактично єдиний нормативний акт, що визначає права та гарантії для цивільних осіб, зниклих безвісти внаслідок збройної агресії проти України, за винятком норм, що регулюють призначення пенсії по втраті годувальника. Питання соціального захисту зниклих безвісти військовослужбовців додатково регулюються положеннями Закону № 2011-XII[87].

З метою своєчасного виявлення чутливих для суспільства питань та пошуку шляхів їх врегулювання, Секретаріат Уповноваженого протягом 2024 року провів понад 70 зустрічей із членами родин зниклих безвісти, за участі представників державних органів, міжнародних правозахисних організацій, громадських об'єднань тощо.

3.6.1. Питання територіальної підслідності справ щодо зникнення

Одним з поширених питань, що порушуються у зверненнях членів родин зниклих безвісти, є відсутність належної комунікації заявників та потерпілих зі слідчими Національної поліції України, які здійснюють досудові розслідування у кримінальних провадженнях, та низька ефективність розслідування.

Здебільшого це спричинено надмірним навантаженням на слідчих у прифронтових районах, що утворилося внаслідок застосування принципу територіальності при проведенні досудового розслідування щодо зниклих безвісти осіб. Так, відповідно до частини першої статті 218 КПК України досудове розслідування здійснюється слідчим того органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення.

Збільшення кількості кримінальних проваджень зазначеної категорії в органах досудового розслідування і прокуратури, які розташовані в областях, де тривають активні бойові дії,

негативно впливає на комунікацію зі слідчим та процесуальним керівником, можливість реалізації прав потерпілого на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, подання заяв, клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема, про допит свідків чи призначення експертиз, можливість отримання актуальної інформації про стан розслідування та розшуку.

За інформацією Національної поліції України, станом на грудень 2024 року середнє навантаження на одного слідчого, який здійснює розслідування в кримінальних провадженнях зазначеної категорії по державі, становить 46 кримінальних проваджень. Водночас у Донецькій області цей показник становить 375 кримінальних проваджень на одного слідчого, у Луганській та Запорізькій областях — 291 та 249 відповідно.

Водночас положення КПК щодо реалізації принципу територіальності не враховує кратного зростання кількості кримінальних проваджень та впливу ведення воєнних дій на умови розслідування фактів зникнення осіб, тому існує потреба відповідних законодавчих змін[88].

Наприкінці 2024 року Національна поліція ініціювала зміни до Кримінального процесуального кодексу, спрямовані на створення умов для врахування місця проживання та забезпечення прав учасників кримінальних проваджень щодо зниклих безвісти осіб при виборі місця проведення досудового розслідування.

3.6.2. Особливості пошуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин

Серед причин, що ускладнюють ефективну роботу з пошуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин[89] та членами їхніх сімей — обмежений кадровий ресурс органів, що здійснюють соціальне забезпечення, пошук та іншу діяльність, пов’язану з питаннями зниклих безвісти за особливих обставин тощо.

Окремої уваги потребує питання обізнаності громадян щодо належних їм прав та порядку звернення до державних органів для їх реалізації. Відсутність необхідних знань та нерозуміння алгоритмів роботи державних органів призводить до звернень громадян до некомпетентних органів, що створює додаткове навантаження на державний апарат.

Для інформування та забезпечення потреб населення, насамперед щодо питань, пов’язаних з полоненими, зниклими безвісти та загиблими оборонцями України та оперативного розв’язання питань, що постають перед членами родин військових, Уповноважений запропонував створити у кожному регіоні України мережі регіональних Центрів захисту прав людини та Консультаційних центрів, на базі яких працюватимуть також фахівці КШППВ.

Секретаріат Уповноваженого отримує численні звернення членів сімей військовослужбовців, чиї рідні зникли безвісти або загинули, зі скаргами на порушення їхніх прав під час проведення судово-медичної експертизи. Серед таких порушень: тривалий термін ідентифікації невпізнаних тіл, неналежні умови їх зберігання, помилки при видачі тіл, а також представлення тіл для впізнання або передача тіл рідним без приведення у відповідний стан після розтину, що завдає їм додаткових емоційних страждань.

Аналіз одержаних звернень і проведені робочі зустрічі Уповноваженого та представників Секретаріату з дотичними відомствами вказують на ймовірні причини зазначених порушень:

недостатня кількість бюро судово-медичної експертизи (СМЕ) та кваліфікованих експертів; відсутність чітких алгоритмів обліку та відстеження тіл, зразків ДНК, реєстрації та обігу інформації про результати експертиз; відсутність належної взаємодії між експертними установами МВС, бюро СМЕ та МОЗ щодо результатів експертиз. Зазначені недоліки не дозволяють оперативно розпоряджатись даними, проводити звірки з інформаційними масивами інших відомств, а також перешкоджають залученню МОЗ як суб'єкта наповнення Єдиного Реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, через неможливість використання протоколу взаємообміну даними.

3.6.3. Дотримання трудових прав цивільних осіб, зниклих безвісти за особливих обставин

Стаття 9 Закону України "Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин" містить норми щодо особливостей правового статусу осіб, уповноважених на виконання функцій держави, які зникли безвісти за особливих обставин.[90] Втім, у межах моніторингу Уповноваженого встановлено, що законодавство України не містить чіткого переліку цивільних осіб, що уповноважені на виконання функцій держави. За зниклою особою зберігаються місце роботи та займана посада, проте, не здійснюється нарахування ЄСВ; не передбачено виплата заробітної плати зниклих осіб родичам та членам сім'ї.

За результатами наданих Уповноваженим рекомендацій МВС внесені зміни до Положення[91], відповідно до яких інформування роботодавця про дату набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави, статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, а також про те, що її знайдено, оголошено померлою, або про її смерть здійснюється шляхом електронної інформаційної взаємодії Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, з реєстром застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування з подальшим відображенням інформації в особистому кабінеті страхувальника на вебпорталі електронних послуг ПФУ.

3.6.4. Питання призову на військову службу при мобілізації членів родин військовослужбовців, зниклих безвісти

Значної актуальності у 2024 році набули питання, пов'язані з призовом на військову службу при мобілізації членів родин військовослужбовців, зниклих безвісти.

Зокрема, електронна петиція № 22/225030-еп[92] щодо відстрочки від призову на військову службу при мобілізації окремих категорій членів родин загиблих та зниклих безвісти Оборонців на Офіційному інтернет-представництві Президента України набрала необхідну для розгляду кількість голосів. Подання петиції обумовлено необхідністю внесення змін до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»[93] (в редакції від 18.05.2024). Норма містила передумови до дискримінації деяких членів сімей зниклих безвісти осіб (неповнорідних братів чи сестер), оскільки передбачала відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації зокрема тільки для повнорідних братів чи сестер осіб, які пропали безвісти під час участі у бойових діях.

У серпні 2024 року Верховна Рада підтримала Проєкт Закону «Про внесення змін до Закону України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" щодо розширення кола військовозобов'язаних чиї близькі родичі, зокрема рідний (повнорідний, неповнорідний) брат чи сестра, загинули або зникли безвісти під час участі у бойових діях, для надання відстрочки

від призову на військову службу під час мобілізації» (реєстр. №11391 від 02.07.2024)[94], який врахував потребу надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язаним, чиї близькі родичі, зокрема рідний (повнорідний, неповнорідний) брат чи сестра, загинули або зникли безвісти під час участі у бойових діях.

Іншим питанням стало підтвердження факту зникнення особи за особливих обставин для підтвердження права на відстрочку її рідних. Зокрема, в редакції постанови Кабінету Міністрів України №560[95] до Переліку документів, що засвідчують право громадян на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації, включено рішення суду про визнання особи зниклою безвісти за особливих обставин. Вимога звертатися до суду для одержання подібного документа не узгоджувалася з тим, що, згідно зі статтею 4 ЗУ № 2505-VIII, особа набуває статусу зниклої безвісти за особливих обставин з моменту внесення відомостей про неї до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Тобто законодавство містить виключно адміністративний порядок отримання статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин.

У червні 2024 Уповноважений звернувся до Міністра оборони України з рекомендацією внести зміни та поновити права членів сімей зниклих безвісти осіб, яка була врахована при внесенні змін до окремих питань ведення військового обліку та призову громадян під час мобілізації постановою Кабінету Міністрів України від 31.12.2024 № 1558[96].

3.6.5. Сприяння у пошуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин

У кожному другому зверненні, що надходить за напрямом сектору безпеки й оборони, заявники порушують питання встановлення долі громадян, які зникли безвісти в умовах збройної агресії проти України. В межах своєї компетенції Уповноважений забезпечує участь Секретаріату в функціонуванні механізмів реалізації прав членів родин осіб, зниклих безвісти за особливих осбставин, гарантованих статтею 6 Закону № 2505-VIII[97].

Зважаючи, що зникнення відбуваються у бойових умовах, за відсутності відомостей від ворожої сторони, традиційних механізмів пошуку зниклих безвісти, як-от аналіз одержаних від військової частини відеоматеріалів, опитування побратимів та звільнених з полону осіб, співставлення профілів ДНК тіл загиблих та членів сімей тощо, часто недостатньо для ефективного встановлення долі зниклих громадян.

Тому пошук зниклих безвісти та повернення громадян України на Батьківщину є одним із напрямів гуманітарної взаємодії між омбудсманами України та РФ. У 2024 році тривав започаткований у минулі роки обмін інформацією Уповноваженого з російською стороною щодо зниклих безвісти осіб. Продуктивність таких заходів залишалася невисокою, проте завдяки цій роботі державним органам України вдається встановлювати та підтверджувати факти позбавлення свободи розшукуваних осіб Російською Федерацією, а їх рідним — реалізувати право на отримання достовірних відомостей про місцеперебування осіб, зниклих безвісти.

Натомість у межах підписаного у квітні 2023 року меморандуму про співпрацю з КНДІСЕ триває робота з опрацювання механізму верифікації відомостей про зниклих безвісти осіб, одержаних їхніми близькими з неофіційних джерел (фото та відеоматеріали), що підтверджують факт перебування особи у полоні. За фінансування Товариства Червоного

Хреста України, за зверненням Уповноваженого КНДІСЕ проводить експертні дослідження з метою ототожнення особи військовослужбовця за його фото- або відеозображенням. Підготовлений консультаційний висновок за результатами проведення ототожнення особи військовослужбовця за ознаками зовнішності може бути взятий до відома слідчим або стати підставою для призначення слідчим експертизи в межах кримінального провадження.

Протягом 2024 року до КНДІСЕ скеровано 118 матеріалів для проведення ідентифікації за ознаками зовнішності (експертні дослідження). За придатними для ідентифікації фото- та відеоматеріалами проведено 78 досліджень та ідентифіковано 25 осіб (щодо 53 осіб отримано висновки, що ймовірно зображена одна й та сама особа / ймовірно різні особи; по 34 особам отримано листи щодо непридатності зображень для ідентифікаційних досліджень). По решті листів проводяться подальші дослідження.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Верховній Раді України:

- розглянути та підтримати проєкт Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин в умовах воєнного стану, р.н. 12414 від 16.01.2025[98].

Міністерству розвитку громад та територій України:

- розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 31 березня 2004 р. № 422 "Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання та Порядку надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання" та включити до Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення.
- розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України зміни до абзацу 8 пункту 7 Положення про Комісію з питань встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15.11.2022 № 1281, якими передбачити поширення права на отримання щорічної державної грошової допомоги для особи, стосовно якої встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, на осіб, зазначених у підпункті "б" пункту 2 частини першої статті 2 Закону України "Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей";
- ініціювати надання доступу членам Комісії з питань встановлення факту позбавлення

особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України до інформаційно-комунікаційних систем, державних реєстрів, баз даних, для можливості підтвердження родинних зв'язків між заявниками та особами, позбавленими особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України;
- надати можливість особам, які звернулися до Комісії з питань встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, за бажанням надавати пояснення та / або зауваження Комісії відповідно до вимог законодавства;
- на вимогу осіб, які звернулися до Комісії з питань встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, надавати в письмовій формі обґрунтування (мотивування) рішення про непідтвердження факту позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України;
- унормувати можливість отримання щорічної державної грошової допомоги на особовий рахунок уповноваженої особи у період дії в Україні або в окремих її місцевостях правового режиму воєнного стану для всіх категорій осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

Міністерству охорони здоров'я:

- розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт змін до постанови Кабінету Міністрів України від 15 березня 2024 року № 296 «Про затвердження Порядку проведення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення» в частині вдосконалення надання медичної, реабілітаційної та психологічної допомоги звільненим цивільним особам;
- забезпечити розширення системи закладів СМЕ, належного їх облаштування й збільшення кількості експертів, залучених до здійснення експертиз загиблих Захисників України.

Секретаріату Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин у взаємодії з компетентними органами державної влади:

- забезпечити реалізацію та координацію інформаційної кампанії в областях (регіонах) України, за кордоном України, спрямовану на підвищення рівня обізнаності населення щодо алгоритму звернень родичів, законних представників до державних органів, організацій, дотичних до питань пошуку цивільних осіб, зниклих безвісти за особливих обставин;
- надати пропозиції щодо створення «єдиного інформаційного вікна» при компетентному державному органі для ефективної комунікації, консультацій родичів, законних представників осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.

[1] Публікація «Оцінка російської наступальної кампанії», ISW, 13.10.2024: https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-october-13-2024

[2] Публікація «Для підсилення закликів до геноциду державні медіа РФ використовують вертикалі наративів», Кримська правозахисна група, 23.05.2024:

https://crimeahrg.org/uk/dlya-pidsilennya-zaklikiv-do-genoczidu-derzhavni-media-rf-vikoristovuyut-vertikali-narativiv/,https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2024/05/prikladi-zaklikiv-do-genoczidu-ukra%D1%97ncziv.pdf

[3] Ініціатива, створена за участі Асоціації родин захисників Азовсталі, Banda Agency, Медійної ініціативи за права людини та КШППВ за свідченнями звільнених військовополонених: https://surl.li/dszfxy

[4] пункт 328 Доповіді Генерального Секретаря ООН «Діти та збройні конфлікти» S/2024/384, 03.06.2024: https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n24/095/09/pdf/n2409509.pdf

[5] підпункт b (vi) пункту 2 статті 8 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

[6] "Ідентифікували двох вбитих українських військовослужбовців на Покровському напрямку — Офіс генпрокурора", Суспільне. Донбас, 22.11.2024:

https://suspilne.media/donbas/885729-identifikuvali-dvoh-vbitih-ukrainskih-vijskovopolonenih-na-pokrovskomu-napramku-ofis-genprokurora/

[7] «Кількість розстрілів українських військовополонених російськими військовими збільшується з кожним місяцем», телеграм-канал «Офіс Генерального прокурора», 22.11.2024:

https://t.me/pgo_gov_ua/27559

[8] «Вирок суду, яким російського військовослужбовця засуджено до довічного позбавлення волі, залишено без змін», 10.05.2024, Чернігівський районний суд Чернігівської області:

https://cn.cn.court.gov.ua/sud2523/pres-centr/news/1603772; «Розстріляв двох полонених на Чернігівщині: військового РФ засудили до довічного позбавлення волі», 17.06.2024, Суспільне Чернігів: https://suspilne.media/chernihiv/770261-rozstrilav-dvoh-polonenih-na-cernigivsini-vijskovogo-rf-zasudili-do-dovicnogo-pozbavlenna-voli/

[9] Публікація «Перші результати розслідування масового вбивства українських військовополонених в Оленівці», Офіс Генерального прокурора, 29.07.2024: https://www.gp.gov.ua/ua/posts/persi-rezultati-rozsliduvannya-masovogo-vbivstva-ukrayinskix-viiskovopolonenix-v-olenivci-povidomleno-pro-pidozru-kerivnictvu-koloniyi

[10] «Тортурам піддається понад 95% українських військовополонених у РФ — глава місії ООН», ІА Interfax-Україна, 08.08.2024: https://interfax.com.ua/news/general/1005626.html

[11]«Офіс Генерального прокурора зафіксував тисячі випадків катування російськими військовими цивільних та військовополонених українців», сайт Офісу Генерального прокурора, телеграм-канал «Офіс Генерального прокурора», 10.06.2024: https://t.me/pgo_gov_ua/24301, https://gp.gov.ua/ua/posts/ofis-generalnogo-prokurora-zafiksuvav-tisyaci-vipadkiv-katuvannya-rosiiskimi-viiskovimi-civilnix-ta-viiskovopolonenix-ukrayinciv

[12]Доповідь «Поводження з військовополоненими та оновлена інформація щодо ситуації з правами людини в Україні», УВКПЛ, 01.10.2024:

https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2024/Ukraine-OHCHR-40th-periodic-report-UA.pdf

[13] Доповідь НМК з розслідування порушень в Україні, A/HRC/55/66, 18.03.2024: https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FHRC%2F55%2F66&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False

[14] Доповідь НМК з розслідування порушень в Україні, A/79/549, 25.10.2024: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_79_4632_AUV.pdf

[15] Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#n462

[16].Україна заявляє про 14 тисяч випадків тортур в російському полоні. Як це зупинити, Радіо Свобода, 25.06.2024:

https://www.radiosvoboda.org/a/rosiyskyy-polon-zakhyst-vid-tortur/33008657.html

[17] Доповідь «Поводження з військовополоненими та оновлена інформація щодо ситуації з правами людини в Україні 1 червня – 31 серпня 2024 року», chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/ https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2024-11/Ukraine-OHCHR-40th-periodic-report-UA.pdf

[18] Там само, пункт 46.

[19] «184 українців померли у російському полоні від початку великої війни — Коордштаб», МІПЛ, 23.12.2024: https://mipl.org.ua/184-ukrayincziv-pomerly-u-rosijskomu-poloni-vid-pochatku-velykoyi-vijny-koordshtab/

[20] 80% тіл українців, повернутих з російських в'язниць, мають ознаки тортур — МВС, 05.03.2025, Центр прав людини ZMINA:

https://zmina.info/news/80-til-ukrayincziv-povernutyh-iz-rosijskyh-vyaznycz-mayut-oznaky-tortur/

[21] Пункт 2 статті 8 Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

[22] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 08.06.1977 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

[23] Зокрема стосується звинувачень українських військовополонених у діяльності організації, що була визнана терористичною через три місяці після їх захоплення в полон.

[24] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#o520

[25] Публікація в Телеграм-каналі «Следком», 18.03.2024: https://t.me/sledcom_press/12209

[26] Стаття «В окупованому Донецьку засудили десятьох азовців», ZMINA, 18.03.2024: https://zmina.info/news/v-okupovanomu-doneczku-zasudyly-desyatoh-azovcziv/

[27] «Бастрыкин в ЛНР обсудил расследование преступлений ВСУ…», Известия: https://iz.ru/1780194/2024-10-25/bastrykin-v-lnr-obsudil-rassledovanie-prestuplenii-vsu-protiv-mirnykh-zhitelei

[28] https://sledcom.ru/news/item/1934809/ , https://t.me/sledcom_press/17595, https://iz.ru/1823768/2025-01-17/sk-zavershil-rassledovanie-bolee-50-del-o-prestupleniiakh-vsu-v-kurskoi-oblasti

[29] Інтернет-публікація «Понад 300 українських військовополонених засудили незаконні окупаційні та російський суди — Офіс генпрокурора», 03.12.2024, ГО «Зміна»: https://zmina.info/news/genprokuratura-ponad-300-ukrayinskyh-vijskovopolonenyh-zasudyly-nezakonni-okupaczijni-ta-rosijski-sudy/

[30] Телеграм-канал Омбудсмана України, 08.10.2024: https://t.me/dmytro_lubinetzs/6912

[31] Ukraine v. Russia (re Crimea) [GC] - 20958/14 and 38334/18, 25.06.2024: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-14347

[32] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

[33] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Рим, 04.11.1950, статті 2, 3, 5-7, 9-11, 13 та 14: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

[34] «Звіт про порушення та зловживання міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом у сфері прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані зі свавільним позбавленням волі українських цивільних осіб Російською Федерацією», Місія незалежних експертів московського механізму ОБСЄ, 19.04.2024: https://www.osce.org/files/f/documents/5/2/568018_0.pdf.

[35] Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 вересня – 30 листопада 2024,

УВКПЛ, 31.12.2024: https://ukraine.ohchr.org/uk/Periodic-Report-on-the-Human-Rights-Situation-in-Ukraine-1-September-to-30-November-2024

[36] ОБСЄ засудила ув'язнення в «ДНР» свого співробітника:

https://www.dw.com/uk/obse-zasudila-nezakonne-uvaznenna-v-dnr-svogo-spivrobitnika/a-69650187

[37] Трьом українцям з ТОТ Запоріжжя окупанти присудили 12-13 років в'язниці за «шпигунство»: хто це: https://surl.gd/kmtdka

[38] Підсумки роботи Представництва Президента України в АР Крим за 2024 рік: https://ppu.gov.ua/wp-content/uploads/2024/12/zvit_compressed.pdf

[39] Публікація «Скількох українських священників вбили росіяни…», ТСН, 11.12.2024: https://tsn.ua/ato/skilkoh-ukrayinskih-svyaschennikiv-vbili-rosiyani-zelenskiy-nazvav-cifru-2721294.html

[40] Доповідь «Поводження з військовополоненими та оновлена інформація про ситуацію з правами людини, 1 червня – 31 серпня 2024», УВКПЛ, 01.10.2024: рокуhttps://ukraine.ohchr.org/uk/Treatment-of-prisoners-of-war-and-Update-on-the-human-rights-situation-1-June-to-31-August-2024

[41] Стратегічні комунікації у ЗС України: https://t.me/AFUStratCom/26458

[42] Список журналістів, які загинули від початку повномасштабної російської агресії, Інформація на 31.12.2024: https://nsju.org/novini/arman-soldin-stav-14-ym-mediapraczivnykom-shho-zagynuv-pry-vykonanni-profesijnyh-obovyazkiv/

[43] 108 журналістів провели новорічну ніч у в'язницях Європи, 01.01.2024, Європейська Федерація Журналістів: https://europeanjournalists.org/blog/2024/01/01/104-journalists-spent-new-years-eve-in-prison-in-europe/; Журналісти та інші представники ЗМІ зараз перебувають під вартою в Європі, Платформа Ради Європи із захисту журналістики: https://fom.coe.int/en/listejournalistes/detentions

[44] Гражданский журналист Осман Арифмеметов…, 30.10.2024, Крымская Солидарность: https://crimean-solidarity.org/news/2024/10/30/grazhdanskij-zhurnalist-osman-arifmemetov-poxudel-na--kilogramma-v-krasnoyarskoj-tyurme-3051?fbclid=IwY2xjawGPJEhleHRuA2FlbQIxMAABHZVMBvRiQpcaIB7Cqo1-BJxzRts7w9gSydR9G6e9rBmXSKLeRXXiuM1Raw_aem_ZjGlUX14spEgwwdrBwYHGA

[45] Положення про закони і звичаї війни на суходолі: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

[46] Указ Президента Российской Федерации от 30.12.2024 № 1126 «О временных мерах по урегулированию правового положения отдельных категорий иностранных граждан и лиц без гражданства в Российской Федерации в связи с применением режима высылки»: http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202412300002?index=1

[47] Доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини «Ситуація з правами людини під час російської окупації території України та її наслідки (24 лютого 2022 року – 31 грудня 2023)»: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2024-04/2024-03-20%20OHCHR%20Report%20on%20Occupation%20and%20Aftermath%20-%20UKR.pdf

[48] Доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини «Поводження з військовополоненими та оновлена інформація щодо ситуації з правами людини в Україні (1 червня – 31 серпня 2024 року)»: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2024-11/Ukraine-OHCHR-40th-periodic-report-UA.pdf

[49]Так зване Постановление Правительства Запорожской области от 13.09.2023 № 328 «Об утверждении временного порядка признания имущества, расположенного на территории Запорожской области, бесхозяйным и о приобретении права государственной собственности Запорожской области на такое имущество». https://base.garant.ru/407771986/

[50] Так званий Закон Донецкой Народной Республики от 21.03.2024 № 66-РЗ «Об особенностях выявления, использования и признания права муниципальной собственности муниципальных образований Донецкой Народной Республики на жилые помещения, имеющие признаки бесхозяйного имущества, расположенные на территории Донецкой Народной Республики»: http://publication.pravo.gov.ru/document/8000202403220001

[51] Так званий Закон Луганской Народной Республики от 27.03.2024 № 52-I «Об особенностях выявления, использования и признания права муниципальной собственности муниципальных образований Луганской Народной Республики на жилые помещения, имеющие признаки бесхозяйного имущества, расположенные на территории Луганской Народной Республики»: http://publication.pravo.gov.ru/document/8100202403270001?index=5

[52] Так зване Постановление Правительства Херсонской области от 22.03.2024 № 25-пп «Об утверждении Порядка выявления и использования жилых помещений, имеющих признаки бесхозяйного имущества, на территории Херсонской области»: https://khogov.ru/documents/postanovlenie-pravitelstva-hersonskoj-oblasti-ot-22-03-2024-%E2%84%9625-pp-ob-utverzhdenii-poryadka-vyyavleniya-i-ispolzovaniya-zhilyh-pomeshhenij-imeyushhih-priznaki-beshozyajnogo-imushhestva-na-t/

[53] IV КОНВЕНЦІЯ «Про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі» від 24.08.1991: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

[54] Протокол до Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод» ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97, стаття 1: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text

[55] Конституція України ред. від 03.09.2019, стаття 41: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

[56] стаття 11 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text

[57]Щодо «узаконення» окупаційною владою нерухомого майна українців на тимчасово окупованих територіях (ТОТ) / вебсайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, 29.05.2024: https://ombudsman.gov.ua/news_details/shchodo-uzakonennya-okupacijnoyu-vladoyu-neruhomogo-majna-ukrayinciv-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyah-tot

[58] Публікація «Україна створила комендатуру в Курській області», BBC News, 14.08.2024: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cy54nprgdwvo

[59] Заява щодо забезпечення гуманітарного реагування в районах Курської області, МЗС, 16.09.2024: https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-shchodo-zabezpechennya-gumanitarnogo-reaguvannya-v-rajonah-kurskoyi-oblasti?ref=dron.media

[60] Публікація «Україна запрошує ООН і МКЧХ до Курської області Росії», Reuters, 16.09.2024: https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-asks-un-icrc-join-humanitarian-effort-russias-kursk-region-2024-09-16/

[61] Публікація в телеграм-каналі, ТАСС, 16.09.2024: https://t.me/tass_agency/272939

[62] Публікація «В ООН відповіли на запрошення МЗС України допомогти із гуманітарною місією на Курщині», Голос Америки, 17.09.2024: https://www.holosameryky.com/a/oon-ukraiina-kursk/7787345.html

[63] Телеграм-канал «Омбудсмен Москалькова Татьяна», 20.01.2025: https://t.me/ombudsmanrf/6012

[64] Доповідь “Поводження з військовополоненими та оновлена інформація щодо ситуації з правами людини в Україні 1 червня – 31 серпня 2024 року”, УВКПЛ, 01.10.2024: https://ukraine.ohchr.org/uk/Treatment-of-prisoners-of-war-and-Update-on-the-human-rights-situation-1-June-to-31-August-2024

[65].Спілкування з російськими полоненими під час обміну 17 липня 2024 року, YouTube канал «Омбудсман України Дмитро Лубінець»: https://www.youtube.com/watch?v=ZtWrcUkfH6Y; «Хлопці нехай вдома лишаються, бо звідси є можливість не повернутися», — російські військовополонені, YouTube канал «Омбудсман України Дмитро Лубінець»: https://www.youtube.com/watch?v=pw9z9t7DCrk;

[66] Формула миру, МЗС України, 24.07.2024: https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/formula-miru; Філософія Української Формули миру:

https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/19/45/a0284f6fdc92f8e4bd595d4026734bba_1691475944.pdf

[67] Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими» від 11.03.2022 р. № 257:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2022-%D0%BF#Text

[68]Дорожня карта щодо прав цивільних осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, зниклих безвісти за особливих обставин, та членів їх родин: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%8F%20%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0.pdf

[69] Закон України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» від 26.01.2022 № 2010-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text

[70] Утворена при Міністерстві з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Після змін, внесених постановою КМУ від 31.12.2024 № 1545 до Положення про Міністерство розвитку громад та територій України, затвердженого постановою КМУ від 30.06.2015 № 460 (в редакції постанови КМУ від 17.12.2022 № 1400), функціонує при Міністерстві розвитку громад та територій України.

[71] Після ухвалення Урядом України 30.01.2024 постанови «Про внесення змін до постанов КМУ від 30.11.2016 № 884 і від 28.02.2022 №168», низка державних органів набула права отримувати з державних реєстрів інформацію щодо осіб, які мають право на отримання грошового забезпечення військовослужбовців, що сприяло оперативному одержанню необхідної інформації.

[72] Постанова Кабінету Міністрів України від 30 січня 2024 р. № 103 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 № 884 і від 28.02.2022 №168»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103-2024-%D0%BF#Text

[73] Пункт 6 статті 4 Закону України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» від 26.01.2022 № 2010-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text; Закон України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 № 393/96-ВР: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text; Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 № 2073-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text

[74]Відповідно до абзацу 8 пункту 7 Положення про Комісію з питань встановлення факту позбавлення особи особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15.11.2022 № 1281. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1281-2022-%D0%BF#Text

[75] Порядок проведення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15.03.2024 № 296: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/296-2024-%D0%BF#Text; Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2022 № 1210 «Деякі питання здійснення першочергових заходів із забезпечення соціального захисту звільнених осіб»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1210-2022-%D0%BF#Text

[76] Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

реформування медико-соціальної експертизи та впровадження оцінювання повсякденного функціонування особи» від 19 грудня 2024 року № 4170-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4170-20#Text

[77] Постанова Кабінету Міністрів України від 28.01.2025 № 94 "Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України щодо удосконалення процесу оцінювання повсякденного функціонування особи": https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94-2025-%D0%BF#Text

[78] Закон України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» від 26.01.2022 № 2010-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text

[79] Там само

[80] Проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо сплати єдиного внеску за осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України» (реєстр. № 11122 від 25.03.2024): https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43905

[81] Закон України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» від 26.01.2022 № 2010-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text

[82] Постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2004 р. № 422 "Про затвердження Порядку формування фондів житла для тимчасового проживання та Порядку надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання": https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422-2004-%D0%BF#Text

[83] Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2024 р. № 1350 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб та інших соціально незахищених верств населення»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-2024-%D0%BF#Text

[84] Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 № 3543-XII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text

85 Закон України «Про внесення змін до частини третьої статті 23 Закону України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" щодо уточнення підстав для надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації» від 20.11.2024 № 4062-IX: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4062-20#n8

[86] Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» від 12.07.2018 № 2505-VIII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text

[87] Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 № 2011-XII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text

[88] Вже у січні 2025 року народні депутати України зареєстрували відповідний Проєкт Закону

«Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин в умовах воєнного стану» (реєстр. № 12414 від 16.01.2025): https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/55640

[89] Аналітичний звіт «Як Україна розшукує зниклих безвісти внаслідок агресії Росії тв підтримує членів їхніх сімей» https://zmina.ua/publication/yak-ukrayina-rozshukuye-znyklyh-bezvisty-vnaslidok-agresiyi-rosiyi-ta-pidtrymuye-chleniv-yihnih-simej-analitychnyj-zvit/

[90] Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» від 12.07.2018 № 2505-VIII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text

[91] Наказ МВС «Про затвердження Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» від 29.08.2022 № 535 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 01.09.2022 за № 998/38334): https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-22#Text

[92] Електронна петиція «Звернення родин загиблих щодо правки до Закону про мобілізацію № 10449 до статті 23 у пункті про тих, хто не підлягає мобілізації», від 26.04.2024 № 22/225030-еп: https://petition.president.gov.ua/petition/225030

[93] Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 № 3543-XII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#n420

[94] Проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо розширення кола військовозобов'язаних чиї близькі родичі, зокрема рідний (повнорідний, неповнорідний) брат чи сестра, загинули або зникли безвісти під час участі у бойових діях, для надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації, від 02.07.2024 № 11391: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44512

[95] Постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2024 р. № 560 «Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-%D0%BF#Text

[96] Постанова Кабінету Міністрів України від 31.12.2024 р. № 1558 «Про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України змін щодо окремих питань ведення військового обліку та призову громадян під час мобілізації»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1558-2024-%D0%BF#n48

[97] Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» від 12.07.2018 № 2505-VIII: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text

[98] Проєкт Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин в умовах воєнного стану» (реєстр. №. 12414 від 16.01.2025): https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/55640